

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI
ANASANAT DALI

**GÜNÜMÜZDE BATI ANADOLU' DA
GELENEKSEL TÖRENLER VE GİYİM-KUŞAMDA
AKSESUAR**

Yüksek Lisans Tezi

BAHAR DİKEÇ

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI
ANASANAT DALI

**GÜNÜMÜZDE BATI ANADOLU' DA
GELENEKSEL TÖRENLER VE GİYİM-KUŞAMDA
AKSESUAR**

Yüksek Lisans Tezi

BAHAR DİKEÇ

Danışman: Prof. ŞERİFE ATLIHAN

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Bahar DİKEÇ**

Anasanat Dalı : **Geleneksel Türk Sanatları**

Tezin Adı : **GÜNÜMÜZDE BATI ANADOLU'DA GELENEKSEL TÖRENLER VE GİYİM-KUŞAMDA AKSESUAR**

08/02/2016 tarihinde yapılan savunma sınavında başarılı bulunan tez; kapsam, nitelik ve şekil yönünden **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	Kurumu	İmza
Prof.Şerife ATLIHAN	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi	
Sınav Jüri Üyeleri		
Prof.Sibel ARIK	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi	
Prof.Dr.Hülya TEZCAN	Nişantaşı Üniv. Tasarım Fakültesi	
Yedek Jüri Üyeleri		
Yrd.Doç.Ülkü TOKATLI AKÇA	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi	
Prof.Dr.Banu MAHİR	M.S.G.S.Ü Fen Edebiyat Fakültesi	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü yönetim Kurulu'nun 06/02/2016 tarih ve F-1 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Nilüfer ERGİN DOGRUER
Müdür

ÖNSÖZ

İnsanların giyim – kuşamlarına önem verdikleri çok eski çağlardan beri bilinmektedir. Tez konumu seçerken, insanların buna neden gereksinim duyduklarını, giysilerinin; biçimi, malzemesi, üzerindeki bezemeler ve tamamlayıcı aksesuarların onlar için ne anlam taşıdığını, kısacası neden giyindiklerini araştırmayı amaçladım.

Bu araştırmada giysiler üzerinde yer alan aksesuarların ve takıların rollerine ağırlık verdim. Çünkü insan kişiliğini, bulunduğu konumu daha çok takılarıyla öne çıkarmış ve anlatmıştır. Bu öne çıkarma fırsatının olduğu olaylar ise çeşitli olaylar nedeniyle yapılan törenlerdir. Bu törenler aynı zamanda geleneksel tekstillerin, takıların ve diğer sanatların devam etmesinde büyük rol oynar. Takılar ve tekstiller vücudu korumanın ötesinde mesaj yüklüdürler. Takılar, kullanılacakları yere ve kullanacak kişiye göre biçimlendirilirler. Malzemeleri, renkleri, boyutları, biçimleri sembolik anlamlarına göre değişir. Örneğin; bir genç kızın sözlü mü, nişanlı mı olduğu başına, گردانına, koluna, parmağına taktığı takılardan anlaşılır. Bazen bir oyalı yazmanın deseni, rengi ve oyası onu başına bağlayan kişinin konumu hakkında bir mesaj verir. Bu konuların araştırılması ve belgelenmesi kültürümüzün geçmişi ve devamı için önem taşımaktadır. Bu tez, az da olsa giysi ve takı konusunda gelecek kuşaklara kalacak bilgiler içermektedir. Bu tür çalışmaların tezler ve araştırmalarla devam edeceği kuşkusuzdur.

Tez konumun belirlenmesinde, çalışmamın planlanmasında ve oluşumunda yardımlarını, ilgisini ve desteğini ilk günden beri hissettiğim, engin bilgi ve tecrübelerinden yaralandığım sayın hocam Prof. Şerife ATLIHAN' a, sevgisini, anlayışını, yardımlarını hiç esirgemeyen güler yüzü ile hep destek veren değerli hocam Prof. Sibel ARIK' a, tezin yazım aşamasında manevi desteklerini hissettiğim Ferdi ER' e ve Zeynep YÜCESOY' a, son olarak tezim için bilgi ve görselleri toplamama büyük yardımları olan sevgili annem Fidan DİKEÇ' e ve tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2016

Bahar DİKEÇ

ÖZET

Çıplak doğan ve sonrasında giyinmeye ihtiyaç duyan tek canlı insandır. İnsanoğlunun ilk olarak doğa şartlarından korunmak için giyindiği düşünülür. Fakat yapılan araştırmalar gösteriyor ki, insanları giyinmeye veya örtünmeye iten üç önemli neden vardır. Bunlardan biri biyolojik, diğeri inançlara dayalı, üçüncüsü ise beğenilme veya farklı olma isteğidir.

Giyimi, vücudun tamamını ya da bir kısmını örten her türlü giysi olarak tanımlayabiliriz. Giyim, iklim şartlarına ve yaşam biçimlerine göre şekillenmiştir. Giyimi tamamlayan ve zenginleştiren ek parçalar ve takılar da giyimin içinde yer almıştır. Giyime eklenen her türlü süs ve aksesuarı, kuşam olarak tanımlayabiliriz. Giyim ve kuşam, onu giyen kişinin, ait olduğu toplumu, toplum içindeki konumunu ve yaşadığı dönemi gösterir. Tarih boyunca insanların giysilerinde bölgelere göre farklılıklar görülmüştür. Bulunduğu yerin iklim şartlarına göre, açık-kapalı, ince-kalın giyinirken, ait olduğu toplumun inanç ve kurallarının doğrultusunda seçilen desen, renk, malzeme ve teknikler ile giyimler yöresel özellikler kazanmıştır. Toplumlar, kendilerinden önce yaşamış milletlerin giyim-kuşamlarının birçok özelliklerini devam ettirmiş ve günümüze kadar taşımışlardır. Bu tarihi süreç içinde her millet giyim ve kuşamı kendi ihtiyaçları, inançları, anlayışları yönünde ve geliştirdikleri teknoloji olanakları ile şekillendirmişlerdir. İnsanoğlu kendini farklı kılmak, toplumdaki konumunu belirlemek için de giysiler, takılar ve süsler üretmişlerdir. Bunların da ortaya koyma ortamı törenlerdir. Törenler insan yaşamında doğumdan ölüme kadar her aşamada yapılır. Her törenin kendi yapısı içinde giysiler ve takılar farklıdır. Giysiye hiç ihtiyaç duymayan iklimlerde yaşayan toplumlarda bile takıdan vazgeçilmediği görülmektedir. Çünkü takı bir anlatım işaretidir. Bundan başka, değerli malzemelerden yapılan tekstiller ve dayanıklı ve değerli metal, taş ve bunun gibi malzemelerden yapılan takılar hediye nesnesi olarak hediye eden ve alan arasında bağ kurar. Bunlar insanın vazgeçemediği en önemli ihtiyaçlardandır.

ANAHTAR KELİMELER: Giyim, Kuşam, Takı, Tören

ABSTRACT

Human is the only creature that is born naked and needs to be put on clothes. But researches show that there are three main reasons that push people to cover themselves and dress one of them is biologic, one is about religion and the third one is the desire to be liked and be different.

We can define garment as any cloth that covers the whole or part of the body. Garment is shaped according to climate and the way of living. Ekstra parts and jewelleries that enich and complete the garment are being used. We can define any part that is added to the garment as dress. Dress and garment show the era's position in the society throughout history changes have been seen in peoples' garment according to the region they live. Garment change in thickness according to the climate of the region and in design color material and techniques to the belonging society' s belief and rules. People carried on the tradition on cloths to present day. Of course they shaped the garment acoording their own needs beliefs and understanding using technology. People created garments ornaments and jewelleries to make different of themselves and define a status on society. The spot for revealing these are the ceremonies. Cereomies are held in every stage of human life from birth to death. Garment and jewellery change in every ceremony. Jewellery is essenitail even in societies that dont require garment. Because jewellery is a sign of expression. Other than that textiles from precious materials and jewelleries made of durable precious Stones and materials bind the people give and take the present. These are the needs that are essential and important.

KEY WORDS: Dress, Accesory, Ceremony, Jewellery

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
RESİM LİSTESİ	v
1. GİRİŞ.....	1
2. GİYİM-KUŞAM VE AKSESUAR KAVRAMI.....	2
3. ANADOLU' DA GİYİM KUŞAM VE AKSESUAR KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞÇ	19
4. GÜNÜMÜZDE BATI ANADOLU' DA GELENEKSEL TÖRENLER VE GİYİM KUŞAM' DA AKSESUAR.....	28
4.1. Törenler:	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4.1.1 Doğum:	28
4.1.2. Sünnet Töreni:.....	33
4.1.3. Söz ve Nişan:.....	35
4.1.4. Düğün:.....	35
4.1.5. Ölüm.....	46
4.1.6. Mezar Ziyaretleri:	46
5. SONUÇ	49
SÖZLÜK:.....	50
KAYNAKÇA.....	50

RESİM LİSTESİ

Sayfa No:

Resim 1: Sarkaç Dizisi	4
Resim 2: Sarkaçlar	4
Resim 3: Sarkaç.....	5
Resim 4: Boncuk Dizileri.....	6
Resim 5: Bilezikler.....	6
Resim 6: Boncuk Dizisi	6
Resim 7: Boncuk Dizisi	6
Resim 8: Boncuk Dizisi	7
Resim 9: Göz Boncuğu	7
Resim 10: Göz Boncukları	10
Resim 11: Göz Boncukları	10
Resim 12: Süvari Figürini	11
Resim 13: Köpek Heykelciği	11
Resim 14: Boğa Figürini	11
Resim 15: Atmaca Figürini - Amulet.....	13
Resim 16: Kuş ya da Şeytan Başı Figürini	14
Resim 17: Genital Organ Tasvirli Amulet	14
Resim 18: İnsan Yüzü Tasvirli Boncuk	14

Resim 19 : Kuş - Amulet.....	14
Resim 20: Boncuklar.....	15
Resim 21: Boncuk Dizisi	16
Resim 22: İnci Kolye	16
Resim 23: Deniz Kabuğu Boncuk Dizisi	17
Resim 24: Küpe.....	18
Resim 25: Göğüs Süsü	18
Resim 26: Disk Başlıklı Küpe.....	18
Resim 27: Küpe.....	18
Resim 28: Yontma Taş Devrinden Bir Kolye 6.Binyıl	20
Resim 29: Damga Mühür, MÖ. 6.Binyıl.....	21
Resim 30: İlk Düğme	22
Resim 31: Obsidien Ayna	22
Resim 32: Yüksek Başlıklı Kadın Heykelciği	24
Resim 33: Hal hal ve bilezikli kadın heykelciği	26
Resim 34: Beş Kolyeli Kadın.....	26
Resim 35: Schliemann' ın karısının boyun ve başındaki takılar	27
Resim 36: Sarkıntılı Takı	27
Resim 37: Günümüzde Türkmenlerde Evli Kadın Başı.....	27
Resim 38: Renkli Çaputlardan Dikilmiş Çocuk Giysisi	30

Resim 39: Takkeli Çocuk.....	30
Resim 40: Tılsımlı Çocuk Giysisi	31
Resim 41: Sünnet çocukları ve yatağı.....	32
Resim 42: Sünnet Çocuğu.....	32
Resim 43: Sünnet Düğününde anne-baba	32
Resim 44: Yeşil Çekili Türkmen Gelini.....	34
Resim 45: Kybele Heykeli	35
Resim 46: Egeli Kadın	35
Resim 47: 16 yüzyıldan Güzel bir Türk kadını	36
Resim 48: Marie Rosset (1743- 1781)	36
Resim 49: Türk Oyaları.....	37
Resim 50: Türk Oyaları.....	37
Resim 51: Gelin Kuşağı	38
Resim 52: Gelin Kuşağında ayna ayrıntısı ve giysideki pullar	38
Resim 53: Çanakkale Ayvacık, 2015	40
Resim 54: Çanakkale Ayvacık, 2015	40
Resim 55: Çanakkale-Göçebe Gelini	41
Resim 56: Balıkesir- Kepsut	41
Resim 57: Bergama Kozak Gelin Başı	42
Resim 58: Sivas Gelini.....	44

Resim 59: Kepezli Türkmen Gelini	44
Resim 60: İzmir-Karaburun	45
Resim 61: Kütahya	44
Resim 62: Makedonya’da Bir Gelin	45
Resim 63: Türkmen Gelin Mezarı.....	48
Resim 64: Türkmenlerde Gelin Mezarı.....	48
Resim 65: Mezarlık Ziyaretinde Kadınlar.....	48

1. GİRİŞ

Çıplak doğan ve sonrasında giyinmeye ihtiyaç duyan tek canlı insandır. Giyim, vücudun bir kısmını ya da tamamını örten her türlü kıyafet olarak tanımlanır. Kuşam ise, giyimi tamamlayan her türlü aksesuar olarak tarih boyunca insanların hayatında yer almıştır. Bu tezde, insanların giyinmeye ve süslenmeye neden ihtiyaç duyduklarını ve ilk ne zaman giyinip süslandiklerini öğrenmek için, giyim kuşam tarihi araştırılmıştır. Takıların geneli boncuk adı altında incelenmektedir. Boncuk adı altında yapılan bir konferansta İstanbul arkeoloji müzesindeki boncuk ile ilgili eserler sergilenmiş ve katalog hazırlanmıştır. Bu konferansta takıların neden takıldığı, ne anlam taşıdığı, kimler tarafından üretildiği ve malzemeleri hakkında sunulan bildiriler, bildiri kitapçığında basılmıştır. Bu kitap, çalışmamızda en fazla yararlandığımız kaynaklardan biridir.

Alan araştırması yapılması planlanan bölgenin (Mardin ve çevresi) çatışma ortamında olmasından dolayı, planlanan alan araştırması yapılamamıştır. Bu nedenle Anadolu' nun genelinde yer alan giyim kuşam ve takılar hakkında literatürlere ve görsellere başvurulmuştur. Birçok yazılı kaynağa başvurulmasına rağmen, Anadolu' da giyim kuşam konusunda Sabahattin TÜRKÖĞLU' un Tarih Boyunca Anadolu' da Giyim Kuşam adlı kitabı yararlı olmuştur.

Anadolu giyim kuşamı da tarihsel olarak incelenmiş, kaynaklardan elde edilen görsellerin gerekli olanları tezde yer almaktadır. Yapılan araştırma sonucunda, takıların en çok törenlerde kendilerini gösterdiklerine ulaşılmıştır. Bu nedenden dolayı, doğumdan ölüme kadarki süreçte Anadolu insanının hayatında yer alan tüm törenler araştırılıp, yine elde edilen görseller teze konmuştur.

Tezin konusunun içerisinde yer alan gelin başı ve takıları konusunda ayrıca kapsamlı bir araştırma yapılmış ve bir makale hazırlanmıştır. Yayınlanma aşamasındadır.

2. GİYİM-KUŞAM VE AKSESUAR KAVRAMI

İnsanlar, dünyanın neresinde olursa olsun, beslenmek, korunmak ve barınmak için aynı yöntemlerle hareket etmektedirler. İnsan, bulunduğu ortama en kolay uyum sağlayabilen canlıdır. Uyum sürecinde insanları yönlendiren en önemli faktörlerden birisi içgüdüdür. Farklı yerlerde de yaşamış olsalar, iklim şartları aynı ise orada yaşayan insanlar, benzer içgüdüleri ile aynı uygulamaları sergilemektedir. Farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar bir ihtiyaç karşısında buldukları çözümler benzerlik göstermektedir. Kendi koşullarına göre barınak bulmakta, toprağı işlemekte, araç gereç yapmakta ve bunları kullanmaktadırlar. İnsanın en büyük kaygısı aç kalmamak için yiyecek bulmak olmuştur. Önemli ihtiyaçlardan ikincisi barınak bulmak ve üçüncü ise örtünmektir. Örtünme ihtiyacı ilk önce soğuktan korunma nedeniyle oluşmuş olduğu düşünülür. Giyim iklim ve yaşam biçimlerine göre şekillenmiştir. Tahminlere göre İnsanlar farkındalık sayesinde, çevrelerindeki diğer canlıları örnek alarak ve bazı hayvanları avlayıp derilerinden kendilerine giysi yapmışlardır. Örtünmeye sadece soğuktan korunma değil, törensel ve inanca dayalı olarak da ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin, üreme organını koruma ihtiyacı duyduğu ve bu nedenle özellikle cinsel organlarını örttüğü görülmektedir. Bunun, üremenin ve cinsel gücün kaynağı olan iç ve dış üreme organlarının, ilkel insanın dünyasında bir nevi kutsal nitelik kazanmasından kaynaklandığı söylenebilir¹. Erkek cinsel organı güç ve iktidarı, kadın cinsel organı ise doğurganlığı ve neslin çoğalmasını simgelemektedir. Hatta insanlar, cinsel organlarını ve çevresini, karşı cinse kendi erkeklik ya da dişiliğini göstermek ve eş seçiminde şansa sahip olmak, yani beğenilmek için, süslemişlerdir. Erkekler, güç ve iktidarın simgesi olan organlarını, avladıkları güçlü hayvanların dişi, postu ve pençeleri ile süslemişlerdir. Aynı şekilde dişiler, cinsel organlarını kuş tüyleri, çiçekler ve yapraklar ile süslemişlerdir. İnsanları giyinmeye veya örtünmeye iten üç önemli neden vardır. Bunlardan biri biyolojik, diğeri inançlara dayalı, üçüncüsü ise beğenilme ve farklı olma isteğidir².

¹ Sabahattin Türkoğlu, *Tarih Boyunca Anadolu' da Giyim Kuşam*, İstanbul: 2002, s.3-4.

² Türkoğlu, s. 3-4.

Yapılan araştırmalara bakıldığında, insanların ilk kez buzul çağında yaşanan paleolitik (eski taş veya yontma taş) adı verilen dönemde vücudunu örtmeye ihtiyaç duyduğunu görmekteyiz. Korunma ve örtünme için kullanılan ilk malzeme, bitkilerin yumuşak lif ve yaprakları ile hayvan postları olmuřtur³. Sınırlayıcı ve belirleyici doğa şartlarına uyum sağlamaya çalışan Paleolitik Çağ insanları, avcılık ve toplayıcılık ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yaşadıkları ortamdaki yabani meyve, sebze ve kökleri ile avladıkları hayvanları yiyerek beslenmişlerdir. Olumsuz doğa şartlarında ve vahşi hayvanlardan korunmak için mağaralarda ve kendi yaptıkları sığınaklarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kendilerini vahşi hayvanlardan korumak, onları avlamak, beslenmek ve kendi aralarındaki mücadelelerde kullanmak için, doğada buldukları taşları yontarak işlemişlerdir. Daha sonraları avladıkları hayvanlardan elde ettikleri kemikleri ve boynuzları, işledikleri taşlar ile şekillendirmeye başlamışlardır. Yaptıkları aletlerle yeni alet yapmaya başlamışlardır. Yeni aletlerin kullanımı teknolojik gelişmelere yol açmış, insanların hayatlarını kolaylaştıran yenilikler getirmiştir. Mağara duvarlarına ve objeler üzerine resimler, hayvan kemiklerinden, dişlerinden, hayvan ve bitki kabuklarından, bitki tohumlarından, taşlardan çeşitli süsler yapmışlardır. İnsanoğlu kendini farklı kılmak, toplumdaki konumunu belirlemek için de giysiler, takılar ve süsler üretmişlerdir. Bunların da ortaya koyma ortamı törenlerdir. Törenlere ait kanıtlar, toplum düzenlenmesinde yeni yöntemlerin oluşturduğunu düşündürür, statü işaretleri ilk bu dönemde görülür. Paleolitik dönemde, yalnızca faydalı ürünleri değil, faydasız ama simgesel ve iletişimde anlamlı olan kişisel süs ve diğer sanat biçimleri de üretilmeye başlanmıştır⁴.

Tarih boyunca boncuklar ve takılar, bazen maddi gücü, bazen inancı bazen de gücü ya da sosyal statüyü kimi zaman da güzelliği belirten bir unsur olarak kullanılmıştır. İlk takıların doğal kaynaklardan alınıp şekillendirildiği ve bunların dizilerek vücudun değişik yerlerine asarak kullanıldığı öngörülmektedir. Ayı, bizon, aslan, kurt, ceylan, kunduz, ren geyiği gibi hayvanların dişleri ile sarkaçlar yapılmakta, tatlı su ve küçük deniz kabukları en önemli boncuk malzemeleri olarak kullanılmaktaydı. Avladıkları hayvanların dişlerinin uçlarına delikler açarak, onları

³ Türkoğlu, s 3-4.

⁴ Deniz Atak, **Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik**, 1. Basım, İstanbul: Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 2007, s.10-17.

çeşitli iplere asmışlardır (Resim 1). Bunları avda boyunlarına asarak, başarı getiren muskalar olarak kullandıkları düşünülmektedir. Mamutların, mastrodontların, fillerin azı dişlerinden fildişi sarkaçlar oyulmuş, devekuşu yumurtası kabuğundan daire boncuklar yapılmıştır (Resim 2). Yerel kemik, diş, azı dişi, boynuz da kullanılan boncuk malzemeleri arasındadır. Ayrıca deniz kabukları, şeytan külahı ve salyangoz kabukları da en çok kullanılmıştır.⁵ Erken organik süslemelerde, malzemenin doğal yapısı, renk ve diğer kalıtsal özelliklerinde simgesellik kadar güzellik de ön plandaydı.

Resim 1: Sarkaç Dizisi⁶

Resim 2: Sarkaçlar⁷

Paleolitik dönem sanatçıları bu hammaddeleri perdahlayarak, renklerini değiştirerek, üzerlerine geometrik ve hayvansal motifler kazıyarak kullanmışlardır. Özellikle çarpıcı olanlar antropomorfik takılardır. Göğüs şeklinde oyulmuş mamut dişi

⁵ Atak, s.10-17.

⁶ Kiraz Mine ve Gülbahar Baran Çelik, **Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik**, 1. Basım, İstanbul: Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 2007, s.28.

⁷ Kiraz ve Çelik, s.74.

boncuklar, siyah kehribardan kadın kalçası şeklinde boncuklar yapılmıştır. Bu eşyaların cinsel tasvirleri, bunların verimlilik, doğurganlık muskaları olduğunu düşündürür⁸. Takıların kullanımlarını inceleyerek yaşamla daha da ötesi inanç ile ilgili bilgiler öğrenebiliriz. Takılar, geçmişten beri kadınlar, çocuklar ve erkekler tarafından kullanılmaktadır.

Resim 3: Sarkaç⁹

Bölgeden bölgeye değişimler, kullanılan ziynet eşyalarının türleri ve miktarları, kullanım biçimleri, yükselen rekabet sonucunda artan grup kimlikleşmesini yansıttığı öngörülmektedir. Bir grup içindeki değişimler, rollerin farklılaştırılmasını ya da yeni başlayan tabakalaşmayı yansıtır olabilir. Kişisel ziynetler bireysel statü ve ya grup üyeliği iletişiminin işaretleri de olabilir. Çok boncuklu giyim ya da bol boncuk takımları, gelişen refah ya da sosyal statüyü yansıtır olabilir¹⁰. Boncuklar, her kültürde var olan, bazen dinsel bir anlam taşıyan, bazen süslenme amacıyla kullanılan bazen de zenginliği, gücü ve dolayısıyla da sosyal statüyü ve belli bir sosyal gruba ait olmayı vurgular (Resim 4, 5, 6, 7).

⁸ Atak, s.10-17.

⁹ Kiraz ve Çelik, s. 29.

¹⁰ Atak, s.10-17.

Resim 4: Boncuk Dizileri¹¹

Resim 5: Bilezikler¹²

Resim 6: Boncuk Dizisi¹³

Resim 7: Boncuk Dizisi¹⁴

¹¹ Gülyar Yağcı, **Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik**, Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul: 2007, s.54.

¹² Kiraz ve Çelik, s.27.

¹³ Kiraz ve Çelik, s.31.

¹⁴ Kiraz ve Çelik, s.33.

Resim 8: Boncuk Dizisi¹⁵

Resim 9: Göz Boncuğu¹⁶

¹⁵ Kiraz ve Çelik, s.40.

¹⁶ Şeniz Atik, **Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik**, Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul: 2007, s. 209.

Alplerdeki paleolitik bir mağarada göz deliklerinde ayı kol, bacak kemikleri ve kafatasının konmuş olarak bulunması, avlanılan ayıların ruhlarının intikamından korkan ya da nazardan korunmak isteyen avcılar tarafından yapılmış olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır¹⁷.

Farklı kötülüklerin farklı korunma sembolleri vardır. Nazardan korunmak için de göz biçimlerinin çok kullanıldığı görülmektedir. *Kem göz* yani *şeytani göz* inancının paleolitik dönemde çıkmış olabileceği ileri sürülmüştür. İnsan, tarihin en eski çağlarından bu güne, başka insanların kıskançlık duygularından kaynaklı kötü enerjinin kendilerine zarar verebileceklerini düşünmüş, haset duygusunun canına, malına, sevdiklerine zarar getirebileceğine inanmıştır ve bu kötü enerjiyi kendilerinden uzak tutmaya çalışmıştır. Kimi istisnalar dışında, tarih boyunca gözün gücü, genellikle kötü, yıkıcı, zarar verici kabul edilmiş ve bu kötü güç karşısında toplumdan topluma değişen *kem gözden korunma* çareleri aranmıştır. *Kem gözden korunmaya* şekilleri farklıdır. Amaç, karşı taraftan gelecek kötü gözü etkisiz hale getirmek ve nazar degeceğine inanılan her şeyi korumaya almaktır. Tarih boyunca, toplumlar şeytani gözün etkisini yok etmek amacıyla mezarlarda ya da binalarda göz resmederek veya başka semboller kullanarak korunmaya çalışmışlardır. Koruyucu gözler bazen boncuk biçiminde kullanılmış, bazen de onu sembolize eden amuletler şeklinde olmuştur. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanı *göz boncuklarıdır* (Resim 9, 10, 11). *Kem göz* inancını kimi toplumlar çok önemserken kimi toplumlar bunu reddeder. Örneğin; Yahudi inancında büyüye ilişkin halk inanışlarını reddederken, antik İbraniler *kem gözden* korkmuş ve ona karşı koruyucu önlemler almıştır. Ancak, *kem gözün* ve koruyucu muskalarının kullanımı en yaygın şekilde İslam inancında görülür. Tarih boyunca her dönemde, Araplar *kem göze*, zararlarından korunmak için *güzel göz* diyecek kadar korkmuşlardır. Müslümanlar arasında, “*Kem göz kaleyi boşaltır, mezarı doldurur.*”, “*Mezar, yarısı nazar*”, “*Elem tere fiş kem gözlere şiş*” gibi deyimler sıklıkla ve hala kullanılmaktadır¹⁸. Hıristiyan dünyasında da koruyucu olduklarına inanılan haç ve aziz madalyonları, Musevilik inancındaki altı köşeli yıldız, ülkemizde hala kullanılan

¹⁷Atik, s.200-208.

¹⁸ Atik, s. 200-208.

muskalar ve nazar boncukları bu inancın günümüzde de yaşadığını gösteren örneklerdir¹⁹.

Kem göz ile ilgili ilk yazılı belgeler MÖ. 3000' e ait Sümer kil tabletleridir. Mezopotamya civarında kazınmış göz desenli taş boncuklar ve göz etkisi yaratmak için kesilmiş çizgili akik boncuklar, yine üzeri asitle oyulmuş göz desenli kırmızımsı akik boncuklar aynı dönemde çok sayıda ve bir arada bulunmuştur. Yine göz şeklinde boyanmış kırmızı akik boncuklara da aynı dönemde Indus Vadisi ve Afganistan' da rastlanmıştır. Her yüzeyinde göz benzeri noktalar bulunan benzer çok yönlü boncuklar, Indus Vadisi' ndeki Lothal ve Kalibangan' da bulunmuştur²⁰.

Bazı kültürler kendi tanımladıkları bir nesneyi göz boncuğu yerine kullanır. Örneğin; Afrika ve Hindistan'ın bazı yerlerinde bir tür deniz salyangozu kabuklarının insan gözünü temsil ettiğine inanılıp, şeytani göze karşı koruyucu olarak kullanılır. Anadolu da ise; M.Ö. II. binde Afyon yakınında bir Hitit mezarlığı olan Yanarlar Nekropolü'nde, mezarlarda bulunmuş olan ipe dizilmek için delinmiş böcekkabukları kötü güce karşı korunma inancıyla mezara bırakılmıştır. Bu inanç, hala Anadolu'nun iç kesimlerinde çocukların omuzlarına takılan böcekkabuğu nazarlıklarda görülür. Ayrıca, Kültepe Kaniş-Karum I. kat mezarlarında, Gordion Hitit mezarlarında, Alişar'da Osmankayası'nın erken devir yakma mezarlarında, Büyükkale III. Katta da bulunan bu tür hayvan kabukları, bu inancın yaygın olduğunu vurgular²¹.

Fakat bazı toplumlarda gözün iyi bir etkisinin olduğu düşünülür, örneğin Mısır'da hanedanlık döneminde bazı tanrıların gözü yararlı kabul edilir²². Horus ve amcası Seth, Mısır üzerinde hâkimiyet kurmak için savaşırken Seth Horus'u gözünden yaralar. Tanrı Thoth, Horus'u tedavi eder ve göz Horus'un sağlam gözü olarak anılmaya başlanır²³.

¹⁹ Yağcı, 321.

²⁰ Atik, s. 200-208.

²¹ Atik, s. 200-208.

²² Atik, s. 200-208.

²³ Yağcı, s.321.

Günümüzde bu nazar inançları devam etmektedir. Örneğin yeni doğan bir bebeğe takılan bir altına nazar boncuğu iliştilir. Yeni alınan bir eve ya da arabaya nazar boncuğu takıldığı gibi, insanlar günlük hayatlarında bile giysilerinin bir yerine nazar boncuğu takmakta, evlerinde nazar boncuğu bulundurmaktadırlar. Hatta takı olarak kullanımı da yaygındır. Kargamış' ta 1913-1914 yıllarında Hogarth tarafından yapılan kazılarda bulunmuş bir grup ilkel pişmiş toprak süvari heykelciği (Resim 12) ve figürinler üzerinde görülen boncuk betimlemeleri bize MÖ. I. bin başlarında boncuğun güçlü etkisini, özellikle takı biçimleriyle de bu boncukların göz boncuğu ya da amulet olarak kullanılmış olduklarını kanıtlar görünmektedir²⁴.

Resim 10: Göz Boncukları²⁵

Resim 11: Göz Boncukları²⁶

Kem gözün yalnızca insanlar üzerinde değil, hayvanlar üzerinde de etkili olduğu kabul edilmektedir. Hayvancılık ile uğraşan insanlar, koyun, keçi ya da ineklerine nazar değmesin diye hayvanlarının barınaklarına, boyunlarına, boynuz, kulak ve ayak gibi başka yerlerine göz boncukları ya da nazarlıklar takarlar. Günümüzde, evcil hayvan besleyen kişiler, kedi ya da köpeklerinin tasmalarına ya da boyunlarına nazar boncukları

²⁴ Atik, s. 200-208.

²⁵ Atik, s. 206.

²⁶ Atik, s. 207.

takarlar. Knidos' ta bulunmuş arkaik dönem (MÖ VII-VI. Yüzyıl) iki hayvan heykelciği (Resim 13,14) ve Kıbrıs kaynaklı köpek heykelciği bu fikri kanıtlar niteliktedir²⁷.

Resim 12: Süvari Figürini²⁸

Resim 13 : Köpek Heykelciği²⁹

Resim 14: Boğa Figürini³⁰

²⁷ Atik, s. 200-208.

²⁸ Gülcan Kongaz, **Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik**, Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul: 2007, s. 210.

²⁹ Kongaz ve Karadeniz, s. 213.

³⁰ Kongaz ve Karadeniz, s.211.

Boncukların ve diğerk takıların sadece güzelleşme amacıyla takılmadığı bilinen bir gerçektir. Göz boncukları ile ilgili çalışma yapan [Eisen' e göre, “ boncuklar bizi yalnızca onları yapan ve takanların sanatsal zevkinden haberdar etmez, ayrıca farklı ulusların ilişkileri ticareti, göç ve inanışları hakkındaki birçok bilgiyi açığa çıkarmada da yardımcı olurlar”]³¹. Yine Eisen birçok araştırmacının, boncukların tılsım ve muska olarak kullanıldığını ve ziynet olarak değerlerinin ikinci sırada olduğu görüşünde olduklarını söyler. Bu fikirlerin en kayda değer kanıtını ise, Britanya köylülerinin sahip oldukları sayısız antik boncuk kolyelerini, geçmiş yüzyıllardan bu yana aile yadigârı olarak koruyup, bugün değişik hastalıkları iyileştirmek amacıyla elden ele dolaştırarak kullanmalarını hatırlatır. Yine bu konuda başka bir bilgi *Gezer Kazılarında* öğrenilmektedir. Yayında [“Birçok boncuğun, yalnızca ziynet olmayıp, modern Filistin' de olduğu gibi büyülü bir güce sahip olduklarını, diş biçiminde bir akik sarkacın, böbrek hastalıklarına karşı muska, yine aynı renkteki küre biçiminde boncuklarının da kem göze ait sorunlara karşı kullanıldığı ve mavi boncukların da kötü gözden korunmak için bütün dünyada yaygın olarak kullanıldığını”] belirtmektedir³². MÖ 3000 yıllarında doğu Suriye' de Tell Brak' ta, göze çarpan göğüsleri ve boncuk kolyeleriyle tanrıça figürinleri ortaya çıkmıştır. Göz tanrıçaları olarak adlandırılan bu heykelcikler bir çocuğun ilk dünya izlenimlerini anlatan figürinler olarak yorumlanmıştır. Koruyucu, anaç gözler güvenliğin ana kaynağını ve anne çocuk iletişimini ifade ederken, göğüsler, açlığı dindiren sütün sağlanmasını, boyundaki boncuklar da annenin gözleri başka yöne bakarken çocuğu koruyan göz boncuklarının koruyucu gücünü sembolize eder³³.

Nazara karşı göz boncukları kadar önemli olan bir başka unsur da amuletler (muska) dir. Antik dünyada önemli bir yer tutan amuletlerde, tanrıların küçük heykelleri ya da onların sembollerinin yanı sıra pek çok varlık da simgeleştirilerek kullanılmıştır (Resim 15, 16, 17, 18, 19). Süs için kullanılan bir obje aynı zamanda amulet olarak da

³¹ Atik, s. 200-208.

³² Atik, s. 200-208.

³³ Atik, s. 200-208.

kullanılmıştır. Bu, takan kişinin kullanımına, tercihine ve hatta yorumuna kalmıştır. Her insanın düşüncesi, inanışına göre amuletlerde de çeşitlilik gösterir³⁴.

Her amulet farklı bir koruyucu etkiye sahiptir. Her yeni ihtiyaç yeni bir amuletin doğmasına ve çeşitlenmesine neden olmuştur. Tanrıların sembollerinden oluşan amuletler de vardır. Bu amuletler sahipleri tarafından günlük hayatta kullanılabilirdi ve koruyucu olduklarına inanılıyordu. Amuletler günlük hayatta genellikle kolye olarak boyna takılmıştır. Bir anlamda insanın kendini belli bir kötülüğe karşı korunmasını sağlayan dualar olarak da kabul edilebilirler. Günümüzde boyunda taşınan muskaların kullanımı devam etmektedir.

Resim 15: Atmaca Figürini - Amulet³⁵

Paleolitik döneme ait mezarlarda delikli deniz kabuklarının (Resim 23) çok fazla sayıda bulunması, bunların doğuma yardımcı amuletler olarak kullanımı fikrini ortaya çıkarmaktadır. Bunların, yeniden doğuş ya da doğurganlık ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Çünkü Sümercede inci, neslin üremesi ve çocuğu simgeler.

³⁴Atik, s. 200-208.

³⁵Atik, s. 214.

Resim 16: Kuş ya da Şeytan Başı Figürini Amulet³⁷

Resim 17: Genital Organ Tasvirli Amulet³⁶

Resim 18: İnsan Yüzü Tasvirli Boncuk³⁸

Resim 19 : Kuş - Amulet³⁹

³⁶Atik, s. 219.

³⁷Atik, s. 214.

³⁸Atik, s. 217.

³⁹Atik, s. 216.

Diğer bir anlamda doğurgan yumurta anlamındadır. Eski Yunan'da istiridye-inci evliliğin simgesidir. Kırılmamış inci bereketi, kırılmış inci ise, aşılma ve doğumu sembolize eder. Eski Roma'da inci, varlık ve sosyal statünün en üstün simgesi olarak kabul edilmiştir. İnciler siyahtan beyaza kadar değişik renklindedir⁴⁰.

Resim 20: Boncuklar⁴¹

Hayattayken kullanımının yanında, mezarlara da bırakılan boncuklar ve takılar, ölen kişinin sosyal yaşantısı hakkında bilgiler elde etmemizi sağlar. Yapılan kazılarda, geç Paleolitikten itibaren ölüye saygı veya ölümden sonra yaşam inancıyla bağlantılı olarak mezar hediyeleri ortaya çıkarılmıştır. Mezarlarda ortaya çıkarılan boncuk dizileri, amuletler ve diğer hediyeler cenaze törenlerinin yapıldığını, hediyelerin zenginliği ise toplumda hiyerarşinin olduğunu göstermektedir.

⁴⁰Gülcan Kongaz, **Boncuk ve Güzellik: İstiridye, İnci ve Aphrodite**, Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik, Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul: 2007, s. 243.

⁴¹Yağcı, s. 286.

Resim 21: Boncuk Dizisi⁴²

Resim 22: İnci Kolye⁴³

⁴²Yağcı, s. 290.

⁴³Kiraz ve Çelik, s. 200.

Resim 23: Deniz Kabuğu Boncuk Dizisi⁴⁴

Ur şehrindeki kazılarda ortaya çıkarılan boncuklarla bezenmiş zengin takıları olan Sümer kral mezarları boncuğun sosyal statü ve gücü temsil ettiğini gösteren önemli örneklerdendir⁴⁵. Mısır’ da bazen mumyalar ağ şeklinde örülmüş boncuklar ile sarılırlar. Mumyalama sırasında, bezlerin arasına çok fazla sayıda amulet yerleştirilirdi. Bazı parçalar özellikle sırf ölüyle beraber gömülmek için yapılır. Muskalar yenilenme ve yeniden doğma inancı ile yakından ilgilidir Genellikle sarkaç biçiminde olan muskaların kötülüklerden koruduğuna inanılır. Bazıları da ölünün sahip olduğu özelliklerle alakalıdır; bir el, el çabukluğunu; bir bacak hareket kabiliyetini; bir marangoz karesi, dürüstlüğü ve bir ağırlık ölçüsü, dengeyi ifade ederdi. En önemli olanı ise cennete geçişi garantilediğine inanılan kalp amuletiydi⁴⁶.

⁴⁴ Yağcı, s. 281.

⁴⁵ Gülyar Yağcı, **Mezopotamya Boncukları**, Boncuk: İnanç, Güç ve Güzellik, Hasvak – Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul: 2007, s.276.

⁴⁶ Yağcı, s.321.

Resim 24: K pe⁴⁷

Resim 25: G g s S s ⁴⁸

Resim 26: Disk Başlıklı K pe⁴⁹

Resim 27: K pe⁵⁰

⁴⁷ Kiraz ve elik, s.176.

⁴⁸ Kiraz ve elik, s.164.

⁴⁹ Kiraz ve elik, s.162.

⁵⁰ Kiraz ve elik, s.177.

3. ANADOLU' DA GIYİM KUŞAM VE AKSESUAR GEÇMİŞİNE GENEL BİR BAKIŞ

İnsanlığın varoluşuyla birlikte en önemli ihtiyaç olan giyimi, vücudun bir kısmını ya da tamamını örten her türlü kıyafet olarak tanımlayabiliriz. Giyime eklenen her türlü süs ve aksesuarı ise, kuşam olarak tanımlayabiliriz⁵¹. Giyim ve kuşam, onu giyen kişinin, ait olduğu toplumu, toplum içindeki konumunu ve yaşadığı dönemi gösterir. Giyim ve kuşam bir bütün olarak insanla ilgili olduğundan, insanın yaşam biçimini ve kültürünü belirten göstergelerden biridir. Giyim ve kuşam için sözsüz bir iletişim aracı da diyebiliriz. Tarih boyunca insanların giysilerinde bölgelere göre farklılıklar görülmüştür. Bulunduğu yerin iklim şartlarına göre, açık-kapalı, ince-kalın giyinirken yöresel renk ve motiflerin etkisi altında kalmış, süsleme unsurları gibi giyimler de yöresel özellikler kazanmıştır. Bir dilin lehçe veya aynı lehçelerdeki şiveler gibi, giyim şekillerinde zamanla değişimler olmuş ve böylece yöresel giyimler oluşmuştur⁵².

Anadolu insanının giyim ve kuşamı hakkında görsel belgelerin bulunmadığı karanlık bir dönemden sonraki MÖ. 8000 yıllarından başlayarak Çayönü, Çatalhöyük ve Hacılar gibi en eski ve uygar köy yerleşmelerinde ele geçen buluntular sayesinde bu insanların bitki liflerini örmeyi öğrenmiş olduklarını görmekteyiz. Giyimin başlangıcı dokuma tekniğinin keşfedilmesiyle başlar. Araştırmalardan anlıyoruz ki, Anadolu insanı dokumayı cilalı taş devrinden beri biliyor. Dokuma, önce bitkilerin örülmesiyle başlamış ve daha sonra gelişmiştir. Çatalhöyük kazılarında, kumaşların aynı kalitede ve nitelikte olmayışı, dokuma olayında çeşit yaratacak kadar ileri bir bilgi ve deneyime sahip olmadıklarını gösterir. Lif olarak daha çok yün kullandıklarını görüyoruz. Buralarda giyimin başladığı ve geliştiği sanılmaktadır. Çayönü ve Çatalhöyük' deki taş devri buluntuları arasında, deniz yumuşakçalarına ait kabuklardan, taş, kemik, maden ve doğal cam parçalarına kadar değişik maddelerden yapılan takılara rastlanmaktadır. Buluntular, kadınlara özgü süslenme içgüdüsünün örtünmeden önce var olduğunu ve

⁵¹ Şerife Atlıhan, **Halk Kültürü Öğelerinde Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Alan Araştırması**, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, 1997, s.66-73.

⁵² Mehmet Önder, **Konya'da Kadın Giyimleri**, Türk Etnografya Dergisi, 1961, sayı IV, s.29-31.

uygulandığını düşündürmektedir⁵³ (Resim 28). Bu döneme ait karşımıza çıkan insan heykelciklerinde, vücuda sarılı olarak ya da çapraz şekilde görülen şeritlerin elbiseyle ilgili bir aksesuar olduğunu, takı amaçlı kullanılmadığı düşünülmektedir⁵⁴.

Resim 28: Yontma Taş Devrinden Bir Kolye 6.Binyıl⁵⁵

Çatalhöyük'te, insanların vücutlarını ve büyük ihtimal ile dokumalarını süslemek amacıyla ayrıca damga mühür kullandıkları görülmektedir. Kadınların o dönemlerde makyaj yaptıkları anlaşılıyor⁵⁶ (Resim 29).

Anadolu'nun değişik yerlerinde bulunan saç tokalarının birbirine benzerliği, Doğu, Orta ve Batı Anadolu' da ortak bir saç modasının olduğunu belgelemektedir. Hacılar' daki tasvirlerde yaşlı kadınların saçlarının topuz, genç kızlarda atkuyruğu yapılmış olduğu görülür⁵⁷. Saç bağlama biçimlerinin sadece güzellik amaçlı yapılmadığı, bazı toplumlarda her saç biçiminin kişinin medeni halini belli ettiği görülmektedir. Hindistan'da bir inanca göre kadınlar dileklerinin yerine gelmesi için

⁵³ Türkoğlu, s. 3-4.

⁵⁴ Türkoğlu, s. 7.

⁵⁵ Türkoğlu, s.4.

⁵⁶ Türkoğlu, s.3-4.

⁵⁷ Türkoğlu, s.6.

tapınaklara saçlarını kökünden kestirerek kurban ederler. Bizim dilimizde *saçını süpürge etmek* deyimini fedakârlığı emek bir konuda emek verildiğini anlatır.

Resim 29: Damga Mühür, MÖ. 6.Binyıl⁵⁸

Anadolu'da eskiden beri dokuma malzemesi olarak, farklı dönemlerden başlanarak, hayvansal ve bitkisel kaynaklı lifler kullanılmış olduğu görülür. Yün en eski dokuma malzemesidir. Neolitik dönemde, dokumada ketenin kullanımına başlanmıştır. Önceleri dokumalarda malzemelerin doğal renkleri kullanılırken, daha sonra doğal boyalar madde içeren bitki, salyangoz ve böceklerin boyamada kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan hareketle yeni teknolojilere ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Duvar resimlerinde ve kabartmalar halindeki insan tasvirleri üzerinde kırmızı rengin hâkim olduğu görülmektedir. Çatalhöyük civarında kırmızı, mavi, sarı renklerin elde edilebileceği bitkilerin varlığı saptanmıştır. Alacahöyük kazılarında bir mezarda bulunan İlk Tunç çağına tarihlenen altın ve gümüşten yapılmış eğirme için kullanılan iğ, bu çağda dokumacılığa verilen önem anlaşılmaktadır. Bu çağa ait Samsun İkiztepe'de bir dokuma parçası, delikli bir dokuma aleti bulunmuştur⁵⁹. Neolitik çağda daha çok kadın tasvirlerine ve özellikle tanrıça heykellerine ait buluntular vardır. Tasvirlerin

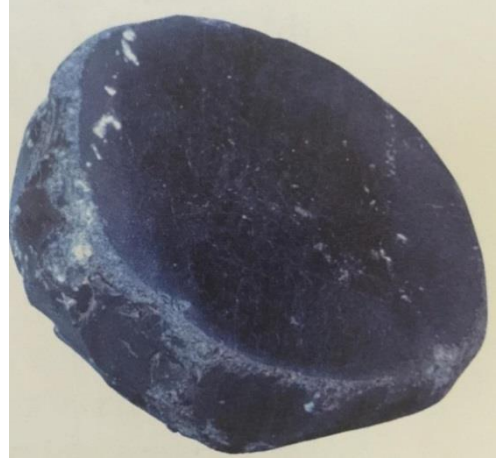
⁵⁸ Türkoğlu, s.5.

⁵⁹ Türkoğlu, s.16.

bazılarında, vücudun orta kısmını örten ve bazı görüntülerde aşağıya doğru sarkmış görünen şala benzer bir kuşak dikkat çekmektedir. Niğde yakınlarındaki Köşk Höyük'te bulunan kabartmalı vazo tasvirlerinde, kuşak ve başlık gibi aksesuarlar da görülmektedir. Avlanan erkek tasvirlerinde ise siyah uçları uçuşan bant biçimli kuşaklar dikkat çeker. Çayönü'nde bulunan bir düğme de neolitik döneme ait önemli bir buluntudur. Günümüzdeki düğmelere yakın bir tasarıma sahip, pembe taştan yapılmış ve yaklaşık MÖ. 7000' li yıllara tarihlenir⁶⁰ (Resim 30).

Resim 30: İlk Düğme⁶¹

Resim 31: Obsidien Ayna⁶²

Renkli taşlardan, kemik, bonuz, diş gibi malzemelerden hatta bakırdan yararlanarak takılar yapıldığını, bunların yalnız süs amacıyla değil, aynı zamanda büyü ve kötülöklere karşı koruyucu olarak hem kadınlar hem erkekler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Özellikle kolye olarak kullanıldığı görülen bu takıların, bütün Neolitik yerleşmelerde ölü ile birlikte mezara konduğu görülüyor.⁶³ Renkli taşlar, genellikle doğal yapısıyla kullanılmıştır. Daha sonraları kazıma ve sürtme tekniği ile biçim verilmeye çalışılmıştır. Süs takısı olarak kullanılan diğer maddeler ise, başta deniz

⁶⁰ Türkoğlu, s. 10-11.

⁶¹ Türkoğlu, s.11.

⁶² Türkoğlu, s. 11.

⁶³ Türkoğlu, s. 10-11.

yumuşakçalarının kabukları, kemikler, boynuzlar ve bunun gibi maddelerdir. Torna – kemane türünden bir alet ile yapılan boncuk ve takı üretimi, devrin teknolojisi hakkında bilgi verir. Kullanılan renkli taşlar daha çok agat, kalsedon ve kuvars gibi sert olanlarıdır. Takı yapımında, kurşun ve bakır kullanımına da rastlanmıştır. Süsleme ile ilgili bir başka araç da aynadır. Çatalhöyük’ te ele geçen ve yaklaşık MÖ. 6000’ne tarihlenen kırık bir obsidyenin bu amaçla kullanıldığı sanılmaktadır. Doğal olarak yansıtma karakteri oluşan taşın kırık tarafı ayna olarak kullanılmıştır⁶⁴ (Resim 31).

Kazılarda bir kadın mezarında ortaya çıkan ve çanak içinde muhafaza edildiği için günümüze kadar ulaşan kırmızı toz boyanın, kadınların makyaj malzemesi olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Çatalhöyük buluntuları arasında bulunan bir hal halın kadınlar tarafından neolitik çağdan beri kullanıldığı görülmektedir. Neolitik kadın tasvirlerinde, başından alnının ortasına kadar sarkan bir takı dikkat çekmektedir⁶⁵.

MÖ. 5500 ile 3000 yılları arasında taşla beraber bakırın da işlendiği ve bakırdan aletler yapıldığı görülmektedir. Taş ve madenin beraber işlendiği bu çağa aynı anlama gelen kalkolitik çağ denir. Erken kalkolitik dönem giysi örneklerinden en dikkat çekici olanı, Tekirdağ yakınlarındaki Toztepe’de bulunan, 85.cm yüksekliğindeki, insan biçimli bir vazodur. Entari biçiminde olan giysi püsküllüdür. Helezonlar, zikzaklar ve kırık çizgiler ile süslendiği görülmektedir. Omuza şal gibi atkılar atıldığı, giysinin kollu olduğu ve göğüs görüntüsü vermek için noktalar konması bir kadın tasviri olduğunu gösterir.⁶⁶ Anadolu’da Hacılar ve Tuz Gölü’ nün güneyindeki Can Hasan’ da bulunan bazı tanrıça heykelcikleri, Anadolu giyim kuşamı hakkında fikirler vermektedir. *Polos* adı verilen başlıklara ve kolye şeklinde kullanılan aksesuarlara da rastlanılmıştır⁶⁷ (Resim 32).

⁶⁴ Türkoğlu, s. 11.

⁶⁵ Türkoğlu, s.10-13.

⁶⁶ Türkoğlu, s. 12.

⁶⁷ Türkoğlu, s.10-13

Resim 32: Yüksek Başlıklı Kadın Heykelciği⁶⁸

Tunç Çağında insanların yavaş yavaş kentlere yerleşmeye başladığı görülür, MÖ. 4. binde bulunan altın ve gümüşün kullanımına başlandığı görülür. Bu dönemde, kadının süslendiğini gösteren birçok takı bulunmuştur. Truva' dan doğuya doğru tunç çağı yerleşmelerinde yapılan kazılarda çok fazla sayıda takı bulunmuştur. Mezarlarda bulunan bu takıların ölen kişiye ait değerli eşyalar olduğu ya da ölü hediyesi olarak ölen kişiye armağan edildiği düşünülmektedir. Maden işlemlerinin yanında, bu çağda yaşayan insanların dokumada da çok usta oldukları görülmektedir. Samsun İkiztepe, Eskişehir Demircihöyük ve Ankara Etiyokuşu gibi yerleşimlerde bulunan pişmiş topraktan yapılmış kadın heykelcikleri ve ayrıca Kültepe idolleri üzerinde yivleme yöntemi ile yapılmış çeşitli bezemeler bulunmuştur. Yivleme ve oluklama yöntemi ile yapılmış kolye ve kemer gibi aksesuar tasvirlerine de rastlanılmıştır. Göğüs üzerinde çapraz şeklinde duran kuşaklar da görülür. Hasanoğlan' da bulunan heykelin bir ana

⁶⁸ Türkoğlu, s. 14.

tanrıçaya ait olduğu düşünölmektedir⁶⁹. Bulunan heykelin ayak bileklerinde hal hal, el bileklerinde de bilezikler görölmektedir. Bu takılar, kabartma şeklinde eklenmemiş, gerçek takı olarak takılmıştır. Heykelin özenle taranmış ve arkaya doğru atılmış saçları da dikkat çekmektedir (Resim 33).

Ünlü alman araştırmacı Schliemann' ın, Priamos hazineleri diye adlandırdığı kendisi tarafından bulunan ve ölkemiz dışına çıkarılan buluntularda çok fazla sayıda kadın takılarından oluşuyordu. Ölkemizden kaçırılan takılar, alınlık ve gerdanlıklar, küpeler, başlı iğneler, alın bandı ve bileziklerden oluşuyordu. Truva takıları arasında en dikkat çekenleri olan alın ve yanak üzerinden sarkıtılan alınlıklar ile gerdanlıklardır (Resim 35, 36)⁷⁰. Benzer takılara, günümüzde Türkmen kadınları tarafından takıldığı görölmektedir (Resim 37). Üzerine dövme tekniği ile biçim verilmiş, altın levhacıklar monte edilmiştir. Benzer diğeri bir takı ise toplam 2104 halkacık ve altın yapraktan oluşmuştur⁷¹. Bütün bunlar takılardaki işçiliğinde ne kadar iyi olduklarını gösterir.

Takıların, toplumun en üst seviyesindeki insanlar tarafından kullanıldığı ve bulunan mezarların krallara ait olduğu kabul edilir. Mezarlarda ölüyle beraber gömülen takıların ölü hediyesi olarak verildiğine ve ölen kişinin üzerinde bulunan takılar ise ölümden sonraki hayata inanıldığığının bir sonucudur⁷².

Resim 34' de Elazığ Norşuntepe' de bulunan bu kadın heykelcik üzerinde ortasına iri taşlar takılarak boyna asılan dört ayrı kolye görölüyor. Heykelcik, kadınlarda süslenmenin daha tunç çağından başlayarak ne kadar bilinçli biçimde ve estetik ölçüler dikkate alınarak yapıldığını kanıtlar⁷³.

Çatalhöyük, Alacahöyük gibi yerleşiminden sonra Anadolu'da yaşamış Hint Avrupalı bir millet olan Hititler Karadeniz kuzeyinden gelip, orta Anadolu'ya yerleşmişlerdir. O dönemlerde Güney-Doğu ve Doğu Anadolu'da Huriler yaşamaktadır. Onlardan sonra gelen Urartular, Frigler, İyonyalı'lar, Persler, Helenler, Romalılar,

⁶⁹ Türkoğlu, s. 16-19.

⁷⁰ Türkoğlu, s.16-19.

⁷¹ Türkoğlu, s.15-17.

⁷² Türkoğlu, s. 16-18.

⁷³ Türkoğlu, s. 21.

Bizanslılar ve en son gelen Türkler kendilerinden önce yaşamış milletlerin giyim-kuşamlarının birçok özelliklerini devam ettirmiş ve günümüze kadar taşımışlardır. Bu tarihi süreç içinde her millet giyim-kuşamı kendi ihtiyaçları, inançları, anlayışları, yönünde ve geliştirdikleri teknoloji olanakları ile şekillenmiştir.

Resim 33: Hal hal ve bilezikli kadın heykelciği⁷⁴

Resim 34: Dört Kolyeli Kadın

Heykelciği⁷⁵

⁷⁴ Türkoğlu, s. 18.

⁷⁵ Türkoğlu, s. 21.

Resim 35: Schliemann'ın karısının

başında ve boynunda görülen takılar⁷⁷

Resim 36: Sarkıntılı Taki⁷⁶

Resim 37: Günümüzde Türkmenlerde Evli Kadın Başı⁷⁸

⁷⁶ Türkoğlu, s.21.

⁷⁷ Türkoğlu, s.20.

4. GÜNÜMÜZDE BATI ANADOLU' DA GELENEKSEL TÖRENLER VE GİYİM KUŞAMDA AKSESUAR

Hayatın doğumdan ölüme kadar olan önemli aşamalarında yapılan törenlerde giyilen giysi ve takılar, törenlerin yapısına göre farklılık göstermektedir. Bu aşamalarda yer alan giyim-kuşam ve takılar aşağıda sırasıyla ele alınmıştır.

4.1 Törenler

Törenler insan yaşamında doğumdan ölüme kadar her aşamada yapılır. Her törenin kendi yapısı içinde giysiler ve takılar farklıdır.

4.1.1. Doğum

Doğum hayatın başlangıcıdır. Çocuk, soyun devamını sağlar, bu yüzden genelde her aile çocuk sahibi olmak ister. Hamilelik haberi çok önemlidir. Anne ve baba adayı bu haberi aile büyüklerine duyurur. Kayınvalide, bu haberdan dolayı gelinine altın ya da kıyafet gibi hediyeler verir. Kırsal kesimde anne adayı, çevresine hamile olduğunu duyurmak için oyalı yazma takar⁷⁹. Bebek haberi ile birlikte aile, doğacak çocukları için hazırlıklar yapar. Yatağı, yorganı, yastığı ya evde dikilir ya da satın alınır. Anadolu' nun bazı yerlerinde 40 parça bezden 40 *pare* denilen bebek yorgan yüzleri yapılır⁸⁰. Doğum yapan anneye ve bebeğe akrabalar ve diğer çevresi tarafından hediyeler verilir. Yeni doğan bebeğe, nazar değmemesi için nazar boncuğu takılır. Yeni doğum yapan kadına *lohusa* denir. Lohusa için, evinde süslü lohusa yatağı hazırlanır. Lohusa 40 gün boyu kendine dikkat eder. Halk arasında *alkarası*, *albastı*, *alkarısı* diye bilinen lohusanın yakalanabileceği hastalıklar önlenmeye çalışılır. Lohusanın başına al bağlamak, yatağın altına demir parçası koymak, göz aydınına gelen misafirlere kırmızı şerbet ikram etmek,

⁷⁸ Sabiha Tansuğ, *Anadolu Yaşamında ve giyiminde Şaman İzleri*, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, 1997, s. 423.

⁷⁹ Nezihe Araz ve Diğerleri, *21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, s. 47.

⁸⁰ Araz ve Diğerleri, s. 47.

Anadolu' nun bazı köylerinde doğum yapan kadının üzerine kutsal sayılan eski çuha al gelin cübbesini örtmek hep alkarısından korunmak içindir⁸¹.

Anadolu' da bebeği olmayan kadınlar, deriden ya da çaputtan minyatür bir beşik yapar, içine çaputtan bir bebek koyar ve kutsal sayılan bir yerdeki ağaca bu beşiği asar. Kimi yerlerde ise, yuvarlak, ortası bombeli, ak taşlı bir yüzük anne adayının parmağına takılır. Bu yüzüğü takan kadının hamile kalacağına inanılır⁸². Bazı köylerde, doğumu zor olan kadınlar için, tılsım sayılan kayın ağacının beş budaklı dalından yapılmış, sembolize bir el vardır. Elin üzeri renkli çaputlar, madeni takılar ya da kuru karanfillerle donatılır. Buna *Fadime Ana Eli*, *Meryem Ana Eli* denir. Doğumu zor olan kadın için yapılmış bu ağaç el, bir tas suyun içine bırakılır. Ağaç açıldıkça, doğumun kolay geçeceğine, bebeğin su gibi geleceğine inanılır. Sancı çeken kadına ara ara bu sudan içirilir⁸³.

Anadolu' da doğan bebeklerin uzun ömürlü olmaları için, Yaşar, Satılmış, Durmuş, Satı gibi adlar vermek, bebek doğduktan sonra türbelere, kutsal sayılan ağaçlara ve çalılara bez parçaları bağlamak, hasta doğan çocuğun adını özel bir tören ile değiştirmek, kötü ruhlardan korunmak için *iyi saatte olsunlar demek* adettendir⁸⁴.

Anadolu' da bebeklerin giyimleri gelenekler, görenekler ve inançlara göre hazırlanır. Bebekleri kem gözlerden, hastalılardan koruyacağına inanılan birçok tılsımlı giyimler vardır. Bunlardan biri, yedi parçalı / dokuz parçalı çocuk giyimleridir. Çocuğu olmayan ya da daha önce bebeği ölen tekrar hamile kalan kadınlar, uğuruna inandığı 7 ya da 9 evden çaputlar toplar. Topladığı bu renk renk çaputlardan bebeğine giysiler, yorgan, yastık ve beşik bağları diker. Böylesi giysilere Anadolu' da *hastalık şaşırtması* denir. İnanışa göre, kötü ruhlar gece bu renkli çaputları birbirinden ayırmaya çalışırken gün ayar kötü ruhlar kaçıp giderlermiş⁸⁵ (Resim 38).

⁸¹ Tansuğ, Anadolu Yaşamında ve Giyiminde Şaman İzleri, s. 423.

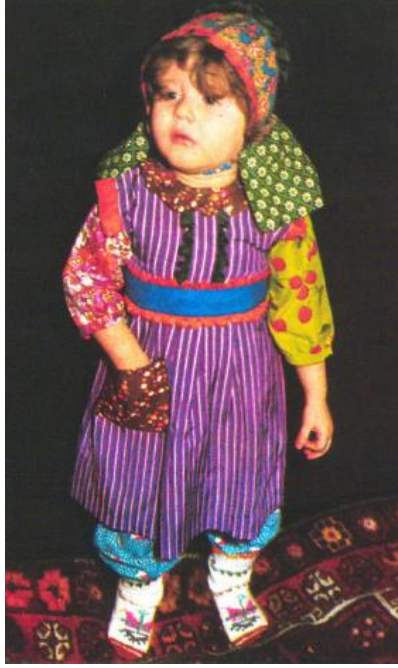
⁸² Tansuğ, Anadolu Yaşamında ve Giyiminde Şaman İzleri, s. 423.

⁸³ Tansuğ, Anadolu Yaşamında ve Giyiminde Şaman İzleri, s. 424.

⁸⁴ Tansuğ, Anadolu Yaşamında ve Giyiminde Şaman İzleri, 423-425.

⁸⁵ Sabiha Tansuğ, **Anadolu' da Parçalı Çocuk Giyimi**, Sanat Dünyamız Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 19, Mayıs 1980, s. 26-31.

Nazara ve kem göze karşı bebek giyimlerinde ve eşyalarında birçok başka koruyucu tılsımlar da bulunur. Örneğin renklerle hazırlanan uğurlar; beyaz, pembe, mavi, sarı, kırmızı gibi. Sonra, sayılarla düzenlenen bebek tılsımları olur. 3, 5, 7, 12, 24, 32, 40, 41 gibi sayılar⁸⁶.

Resim 38: Renkli Çaputlardan Dikilmiş Çocuk Giysisi⁸⁷ **Resim 39:** Takkeli Çocuk⁸⁸

Çeşitli mavi boncuklar, yedi delikli beyaz taş düğmeler, dört delikli beyaz taş düğmeler kullanılır. Taş düğme, bebeğin taş gibi sağlam olması içindir; birçok bölgede sedef düğme kullanılmaz, çünkü çocuğun kemiklerinin sedef gibi eriyeceğine inanılır. Deniz hayvanlarının kabukları, delikli taş parçaları; çeşitli kemik parçaları; çeşitli madeni takılar; minyatür ölçülerde balta, kuş, kitap, kurbağa, kaplumbağa, Fadime Ana'nın eli, makas, madenler üzerine çizilmiş geometrik şekiller; armudiye; hamaylı; muskalar; çörek otu; sap; bazı bitki kökleri; akşam sefası tohumları; kokulu kuru

⁸⁶ Tansuğ, Anadolu' da Parçalı Çocuk Giyimi, s. 27-29.

⁸⁷ Tansuğ, Anadolu' da Parçalı Çocuk Giyimi, s. 27.

⁸⁸ Tansuğ, Anadolu' da Parçalı Çocuk Giyimi, s. 28.

karanfil; bez parçaları; çeşitli püsküller; boncuklar, pullar; hep bebeğin koruduğuna inanılır. Bebeğin başlığı, takkesi, giysileri böylesi tılsımlı süslemeler yer alır⁸⁹ (Resim 39).

Resim 40: Tılsımlı Çocuk Giysisi⁹⁰

4.1.2. Sünnet Töreni

Erkek çocuklarının üreme organlarının uç tarafını kaplayan derinin çepeçevre kesilmesi işlemine *sünnet*, kesme işlemi yapan kişiye de *sünnetçi* denir. Sünnet, erkek çocuğu olan aileler için önemli bir olaydır. Sünnet töreni, kimi yörelerde ve kimi durumlarda geçiştirilirken bazı yörelerde düğün niteliği kazanır. Birden fazla erkek çocuğu olan aileler, çocukların sünnet törenleri beraber yaparlar. Ya da başka aileler birlikte çocuklarına sünnet törenleri beraber yaparlar. Sünnet olacak çocuk ya da çocuklara, o gün için özel kıyafet alınır. Genellikle, üzerinde maşallah yazılı, beyaz süslü giysiler ve bir çift yeni ayakkabı be başlıktan ibarettir. Başlarına tel ve pul ile

⁸⁹ Tansuğ, Anadolu' da Parçalı Çocuk Giyimi, s. 28.

⁹⁰ Tansuğ, Anadolu Yaşamında ve giyiminde Şaman İzleri, 428.

süslü takkeler takılır. Elbisenin üzerine kırmızı ya da mavi bir pelerin giydirilerek elbise tamamlanır⁹¹ (Resim 41, 42).

Resim 41: Sünnet çocukları ve sünnet yatağı⁹³

Resim 42: Sünnet Çocuğu⁹²

Resim 43: Geleneksel Sünnet Yatağı⁹⁴

⁹¹ Araz ve Diğerleri, s.55.

⁹² Dikeç Ailesi, 1990.

⁹³ Yılmaz Ailesi, 1992.

Anadolu köylerinde sünnet çocukları kıyafetleri ile birlikte sünnet töreninin olduğu gün atlara ya da arabalara bindirilir. Kimi yörelerde atların başlarında tören başlıkları olur. Başlıklar üzerine telli, pullu duvaklar örtülür⁹⁵. Sünnet çocuğu için süslü yatak hazırlanır. Yatak, bir tür çadır görüntüsünde olur. Temiz çarşafırlara çeşitli işlemler iğne ile tutturulur, yatağın dört dirseğine yukarıdan aşağıya, yağlıklar ve uçkurlar bağlanır⁹⁶. Sünnet çocuğuna hediye vermek isteyen kişiler, çocuğu yatağında ziyaret eder ve hediyelerini verirler (Resim 43).

Sünnet olayına, Müslümanlarla, Müslüman olmayanları ayıran bir tür ayıraç simgesi olarak bakılması ona toplumsal bir değer ve toplumsal bir baskı ögesi özelliği vermektedir. İslam dininin resmi kitabı olan Kur’anda açıkça sünnet olmanın belirtilmemesi ve buyrulmamasına karşın inanç olarak Hz. Muhammed’in sünnetli doğduğuna inanma, bu işlemi, İslam toplumlarında geleneksel bir uygulama biçimine sokmuştur⁹⁷.

4.1.3. Söz ve Nişan Töreni

Soyun sürdürülmesi, insanoğlunun evrensel isteklerinden biridir. Mürüvvet görmek, anne babanın sağlığında çocuğunun evlenmesi anlamında kullanılır. Toplumsal nitelik taşıyan düğün olayı, her olay gibi içinde bulunduğu yaşam biçiminin bir ürünüdür. Yaşam biçimleri değiştikçe düğün törenindeki uygulama biçimlerinde de değişiklikler olmaktadır. Ortak olan yan, düğünlerin temelinde yatan ihtiyaçlardır. Düğün törenlerindeki uygulamalar, yöreden yöreye göre farklılıklar göstermektedir. Her düğün bundan sonraki düğünlerin nedeni ya da başlangıcı olacaktır. Nikâh şekerinin uğuru, duvak telinin ya da kınasının tılsımı, temelde yatan bu tür beklentilerle açıklanır⁹⁸.

Oğlanın beğendiği kızı istemek için aile büyükleri ortak tanıdıklar aracılığıyla kız babasının konuya ilişkin fikrini öğrenirler. Bu olaya *ağız arama* denir. Oğlan ailesi,

⁹⁴<http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/default.asp?page=koleksiyon&kl=detay&tkid=9&oid=27&aid=73&id=83&hl=tr>

⁹⁵ Sabiha Tansuğ, *İzmir Karaburun Yöresinde Geleneksel Gelin Başlığı*, Türk Folkloru Belleten, 1986 / 2, s. 54

⁹⁶ Tansuğ, *İzmir Karaburun Yöresinde Geleneksel Gelin Başlığı*, s. 55.

⁹⁷ Bakman, s. 93-103.

⁹⁸ Bakman, s. 135-147.

birkaç yakınını yanına alarak kız evine gider. “Allah’ in emri Peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuz istemeye geldik” der ve olumlu cevabını aldıktan sonra, söz günü belirlenir. Söz kesmenin bir adı da küçük nişandır. Kimileri söz kesmeyi ve nişanı birlikte yapar, kimileri ayrı günlerde yaparlar⁹⁹ Nişan, kız evinde yapılır ve masraflar kız evi tarafından karşılanır. Oğlan evi, kıza takılar ve elbise, ayakkabı gibi hediyeler alır. Nişan töreninde, üzerinde hediyeler olan nişan sinileri nişanlı kıza eller üstünde götürülür. Nişan töreninin olduğu gün gelin ve damat adayı o güne özel giysiler giyer. Bu giyimler yöreden yöreye değişir. Bazı yörelerdeki Türkmenler’ de oğlan evi tarafından kıza üzerine altın liralara dikilmiş yeşil bir çeki hediye edilir. Nişanlı kız bu çekiye nişan töreninde alından başın arkasına doğru bağlar. Evleninceye kadar her eğlencede ve törende bu yeşil çekiye başına bağlar. Herkes onun nişanlı olduğunu bilir (Resim 44). Yeşil soyu, tarikatı simgeler¹⁰⁰. Bu gelenekler değişime uğramaktadır. Günümüzde nişan töreninin olduğu gün gelin adayı abiye elbise, damat adayı ise takım elbise giyer.

Resim 44: Yeşil Çekili Türkmen Gelin¹⁰¹

⁹⁹ Bakman, s. 135-147.

¹⁰⁰ Necip, Altınışik, **Bergama’da Türkmen Gelin Giyimi**, Türk Etnografya Dergisi, 1982, sayı XVII, s. 135-143.

¹⁰¹ Atlıhan, s. 72.

4.1.4. Düğün

Evlilik yolundaki en önemli tören düğündür. Düğünün kahramanlarından en gösterişli giyinen ya da giydirilen gelindir. Kadınlar dünyanın her yerinde ve her zaman, çocuk ve erkeklere göre daha gösterişli giyinmişler ya da giydirilmişlerdir. Gelin giysisinde de en önemli kısım başlıktır. Tarih boyunca tanrı ve tanrıça başlıklarının yükseltildiği görülmektedir¹⁰² (Resim 45, 46). Günümüze kadar gelen geleneksel kadın başlıklarının yanında erkek başlıklarına da önem verilmiştir.

Kybele heykeli.
Başlık: LO. 6. 37'ın ortaları.
Resim: 73

Resim 45: Kybele Heykeli¹⁰³

Boncuk başlığı taşıyan Ege'li kadın.
(1873 Viyana sergisinden)
Resim: 42

Resim 46: Ege'li Kadın¹⁰⁴

Ege'de Zeybeklerin, Karadeniz'de horon tepen erkeklerin, Ankara'da Seymenlerin, Mersin Silifke Yöresi, Trakya ve Anadolu'nun diğer bölgelerindeki erkek başlıklarının, oyalarla ve boncuklarla bezenmiş olduğunu halk oyunları gösterilerinde ve müzelerde görmekteyiz. Bunun yanında kadın başlıkları erkek başlıklarından daha gösterişlidir. Bazı durumlarda kadın, bulunduğu konum dolayısıyla, toplumun belirlediği şekilde giyinir ya da giydirilir. Kadın bir hükümdar ve yönetici olmasa da,

¹⁰² Türkoğlu, s.51-52.

¹⁰³ Türkoğlu, s.51-52.

¹⁰⁴ Türkoğlu, s.51-52.

hükümdar ya da önemli bir yöneticinin eşi olması nedeniyle de başının biçimiyle bulunduğu konumu simgeler (Resim 47). Kadın giyimlerinden en önemlisi gelinlikdir. Gelinlikte en önemli kısım ise başlıktır. Eş ve anne olarak hayatının önemli bir dönemine geçiş yapan gelinin başlığı törenin önemi nedeniyle özenli bir şekilde bezenir. Başa ötülen yazma ve çekilerin kenarları oyularla bezenir (Resim 49,50).

Resim 47: 16 yüzyıldan Güzel bir Türk kadını¹⁰⁵

Resim 48: Marie Rosset (1743- 1781)¹⁰⁶

Başta takılan her türlü bezeme elemanı ve mücevher miktarı, gelinin evleneceği erkeğin ailesinin sosyal ve ekonomik göstergesidir. Önder'in belirttiğine göre; yüz güzelliği, saç biçimleri ve başa giyilen başlıklarla bir arada düşünülmüştür. “gelinin başına, ağanın aşına, atın dişine bak” tekerlemesi atasözü olmuştur¹⁰⁷. Gelinlerin takıları, başlıkları yörelere göre çeşitlilik gösterir. Baş süslemelerinde kullanılan takılar, zengin teknik ve motiflerle süslenmiş olup, kadını gösterişli, güzel ve özel göstermektedir.

¹⁰⁵ Guy Le Thiec, **4th International Congress of Turkish Art**, Collège de France Paris 2013, s. 467.

¹⁰⁶ L. Marie Liesse Pierre, François- Marie Rosset (1743-1824) Peintre Voyageur En Turquie D'asie, 1781-1782, **4th International Congress of Turkish Art**, Collège de France Paris 2013, s. 653.

¹⁰⁷ Mehmet, Önder, **Selçuklu Devri Kadın Başlıkları**, Türk Etnografya Dergisi, 1973, sayı XIII, s. 1-3.

Gelin başı; tepelik, fes süsü, alınlık, yanak döven, küpe, altın dizileri, taze çiçekler, çeki (bant şeklinde katlanmış renkli başörtüleri), tarak, kepez (Resim 58, 59) ve pullar, boncuklar ve oylar ile süslü duvaktan oluşur¹⁰⁸.

Resim 49: Türk Oyları¹⁰⁹

Resim 50: Türk Oyları¹¹⁰

Geleneksel giysilerin kemeri, ayakkabısı da özenli bir şekilde boncuk, pul, nazar boncuğu, deniz kabukları (çılıkak) ile bezenir. Kemer ve kuşaklar doğum yapacak kadının belini sardığı, ayakkabılar bastığı yerin bereketi için önemlidir. Kemerler bölgelere göre gümüş, altından, uçlarındaki tokaların altın ve gümüşten yapılır. Bazı bölgelerde, özellikle Yörük ve köy geleneksel gelinliklerde dokunmuş kemerlerin üzerine ve özellikle uçlarına bezeme görüntüsünde nazara karşı boncuk, metal, çılıkak düğme gibi cisimler dikildiği görülür (Resim 52)¹¹¹. Genellikle kemerin belin ortasına gelen kısmına çılıkak ya da beyaz düğme dikilir. Buna *ayna* denir (Resim 52)¹¹².

¹⁰⁸ Atlıhan, s.66-73. Tansuğ, s. 423 Tevhide Özbağı, **Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Takıları**, Kültür ve Sanat Dergisi, Aralık 1993, s 50-53

¹⁰⁹ Tevhide Özbağı, Gülten Kurt, **Neddle Beadworks in Konya Sedişehir**, International Bead-Beadwork Conference, İstanbul: Rezzan Han Museum 22-25 November 2007, Bildiri kitabında sayfa numaraları belirtilmemiştir.

¹¹⁰ Özbağı Kurt, Neddle Beadworks in Konya Sedişehir, Bildiri kitabında sayfa numaraları belirtilmemiştir.

¹¹¹ Şerife Atlıhan, **The Beads on the Woven Girdles of Anatolia**, International Bead-Beadwork Conference, İstanbul, Rezzan Han Museum 22-25 November 2007, Bildiri kitabında sayfa numaraları belirtilmemiştir.

¹¹² Atlıhan, The Beads on the Woven Girdles of Anatoli, Bildiri kitabında sayfa numaraları belirtilmemiştir.

Ayrıca, boyuna, göğse, bele, kalçaya, giysilere takılan takılar vardır¹¹³. Takılar altın, gümüş ve boncuklardan oluşur. Bunlardan başka, pul, düğme, bitki, tohumlar, deniz kabukları (çılıkak), balık kemikleri, kuş kemikleri, ağaç dalları, atkuyruğu, kaz kıkırdağı, kuş tüyleri, horoz tüylerinden de takılar yapılmıştır. Bunların hepsine verilen ortak ad, *taki* 'dir¹¹⁴.

Resim 51: Gelin Kuşağı¹¹⁵

Resim 52: Gelin Kuşağında ayna ayrıntısı ve giysideki pullar¹¹⁶

Kadın, takılarıyla, çevreye güçlü görünür¹¹⁷. İster soylu, ister köylü olsun kadın bir sürünün ardında, dağda, bayırda, tarlada, bahçede, sarayda, konakta, evde, hayatı boyunca tanrıçalar gibi başlı taşlı dolaşmıştır. [Anadolu' da şöyle derler '*sabah olunca önce baş, sonra aş, sonra iş*']¹¹⁸. Evlenen kişinin sosyal statüsüne bağlı olarak, bu başlıkların gösterişliliği arasında farklar vardır. Bu farklılıklar, yaşam biçimine bağlı olarak, kırsal kesim, kasaba, şehir ve saray çevreleri arasında da görülür.

Evlü bir kadın baş bağlama biçiminden anlaşılır. Yörelere, aşiretlere ve mezheplere göre farklılık gösterir. Bergama Türkmenlerinde *Tomaka* takmış kadının

¹¹³ Tansuğ, Geleneksel Köylü Takıları ve Başlıkları, s.12-17.

¹¹⁴ Tansuğ, s.12-17.

¹¹⁵ Şerife Atlıhan, The Beads on the Woven Girdles of Anatolia, International Bead-Beadwork Conference, İstanbul, Rezzan Han Museum 22-25 November 2007, Bildiri kitabında sayfa numaraları belirtilmemiştir.

¹¹⁶ Atlıhan, **The Beads on the Woven Girdles of Anatolia**, Bildiri kitabında sayfa numaraları belirtilmemiştir.

¹¹⁷ Tansuğ, s. 12-17.

¹¹⁸ Sabiha, Tansuğ, **Anadolu Kadınının Güç ve İtibar Sembolü: Altın Gelin Başlıkları**, Art Decor Dergisi, Sayı. 4-5 / Tem-Ağst, 1993, s.104 – 107.

evli olduğu anlaşılır¹¹⁹. Örneğin; Çanakkale-Ayvacık, Balıkesir- Kepsut Yörük ve Türkmen evli kadınlarının başları farklı bağlanır, saçlarında kâkül ve zülûf görünür (Resim 53, 54). Kızların başlarında kâkül ve zülûf yoktur. Saç ve zülûf düğünün son günü kesilir. Kına gecesinde gelinin ellerin, ayaklarına ve saçlarına kına yakılır. Kına gecesinde, bölgelere göre farklılıklar gösterse de, koyu kırmızı ve mor kadife üzerine dival işlenmiş bindallı entariler giyilir. Başa kırmızı pullu örtü örtülür. Bu örtü duvaktır.

Başlıklar da gelini güzel göstermesinin ötesinde farklı mesajlar içerir. Gelin başındaki örtülerin malzeme kaliteleri, renkleri, biçimleri, taze çiçekler ve değerli madenler (altın gümüş, inci ve benzeri) gibi süsleme elemanlarının sembolik anlamları vardır. Özellikle Alevilerde gelinlere mutlaka kırmızı ve yeşil pullu duvak örterler. Kırmızı muradı, evliliği yeşil ise soyu, tarikatı simgeler¹²⁰. Gelin başına takılan çok renkli tüylerden oluşan taç ise, Fatımaana kuşağı göç kuşağını simgelediği belirtilmektedir¹²¹. Al duvak, Alevilerde olduğu gibi Anadolu'nun diğer yörelerinde de yaygındır¹²². (Resim 54) Ayrıca gelinler göğsünü, sütünü kötü ruhlardan korumak amacıyla çeşitli bitki, boncuk, deniz kabukları, madeni süsler, paralar, yılanbaşı, mavi boncuk ve renkli çaputlardan yaptıkları takıları takarlar¹²³. Gelin başını oluşturan takıların hepsi süs amaçlı değildir. Altın, gümüş, inci gibi takılar sermaye değeri taşır. Yukarıda da belirtildiği gibi Gelinin başını oluşturan bu aksesuarların hepsi, oğlan evi tarafından temin edilir. Oğlan evi, bunu bir şeref olarak görür. “Kadın evin ziyneti ve süsüdür”¹²⁴. Oğlan evi, sadece gelinin başı için değil, gerdanı, kolları, kemeri hatta bazı bölgelerde ayak bileği için değerli armağanlar geline hediye eder. Halk arasında *başlık parası* diye bir söylem vardır. Bu sözlük gelinin başındaki takıları ifade eder¹²⁵. Günümüzde bu geleneklerin biraz değiştiği görülmekle birlikte, geline takı hediye etme geleneği devam etmektedir. Örneğin, günümüzde gelin başı, geleneksel gelin başlarının aksine, kuaförde yapılıp süslenir ama değerli, taşlar yer almaz (Resim 53).

¹¹⁹ Necip Altınışık, **Bergama'da Türkmen Gelini Giyimi**, Türk Etnografya Dergisi, 1982, sayı XVII, s.135-143.

¹²⁰ Altınışık, s. 135-143.

¹²¹ Özgündüz, s. 121-136.

¹²² Altınışık, s. 135-143.

¹²³ Tansuğ, *Geleneksel Köylü Takıları ve Başlıkları*, s.12-17.

¹²⁴ Önder, s.29-31.

¹²⁵ Atlıhan, *Sözlü Görüşme*, İstanbul / 2015.

Resim 53: Çanakkale Ayvacık, 2015¹²⁶

Resim 54: Çanakkale Ayvacık, 2015¹²⁷

Eskiden beri gelin başı yapmak çok önemli bir iştir. Halk arasında bir söz vardır *kendine hayrı olmayan, komşuda gelin başı düzer*. Bu işi usta ya da deneyimli biri yapar. Düzmek, gelin başı yapmak anlamında kullanılır¹²⁸. Düğünde gelinin başını yapmak, *baş bağlamak* olarak anlaşılrsa da nişanlanan bir kız için de *baş bağlandı* denir. Çünkü nişanlı kızların da başındaki başlığı ve çemberi farklı renkte olur, farklı takılar takar, onu görenler, onun birisiyle sözlü olduğunu yani başının bağlandığını anlar¹²⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yörelere ve yaşam biçimlerine bağlı olarak baş bağlamlar farklılık gösterir. Ayrıca her bölgeye ve her bölgenin de etnik yapısına hatta mezheplerine göre de, farklı gelin başları yapıldığı görülür. Bu bölümde Türkiye'nin tüm bölgelerinden örnek verilmemektedir. Sadece alan araştırması yapılan bölgelerden ve bazı koleksiyonlardaki görsellere dayanarak örnekler verilmektedir.

Bu bölgede yaşayan halklar arasında geçmişten etnik ve komşuluk bağları vardır. Bu bağlar giyimde, halı kilim, kumaş, işlemlerdeki renk, motif ve desenlerin

¹²⁶ Atlıhan, Arşiv.

¹²⁷ Atlıhan, Arşiv.

¹²⁸ Atlıhan, Sözlü Görüşme, İstanbul / 2015.

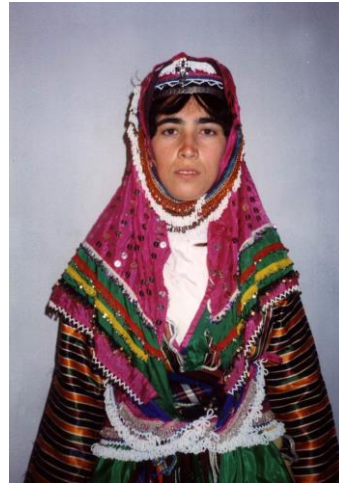
¹²⁹ Atlıhan, Halk Kültürü Öğelerinden Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Araştırma, s.66-73.

benzerliğinde görülmektedir. Bu benzerlikler gelin başlıklarında da görülür. Buna rağmen, her yörenin kendine özgü baş bağlama biçimi, renkleri ve takı çeşitliliği vardır.

Bölgede Türk, Yörük ve Türkmenler yaşamaktadır. Günümüzde yöre halkı günlük hayatlarında değil, düğün, bayram, dua günü, cenaze, gibi özel günlerde kadınlar tarafından giyilmektedir¹³⁰. Bergama Kozak yöresine ait gelin başı ile ona yakın olan bölgelerdeki gelin başlarında benzerlikler dikkat çeker. Bergama gelin başında basık ve yuvarlak bir fes, ön kısmından yanlara doğru takılan fes süsleri görmekteyiz. Alnın üst kısmında başlığın ortasında yer alan üçgen biçimli takı, zincir ve penezlerle süslenmiştir. Yanlardaki penezli zincirler yanak süsü olarak adlandırılır. Sabiha Tansuğu bunlara *yanak döver* demektedir¹³¹. Yüzün her iki tarafından mavi boncuk ile altın paralar görülmektedir. Ayrıca alnın tam ortasında da altın para bulunmaktadır.

Resim 55: Çanakkale-Göçebe Gelinini¹³²

Resim 56: Balıkesir- Kepsut¹³³

¹³⁰ Atlıhan, Halk Kültürü Öğelerinden Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Araştırma, s.66-73.

²⁹ Atlıhan, Arşiv.

³⁰ Atlıhan, Arşiv.

Resim 57: Bergama Kozak Gelin Başı ¹³⁴

Resim 55’ de bir göçebe gelini görülmektedir. Gelin sim ile işlenmiş (Dival işi ya da Maraş işi), *dallı* olarak isimlendirilen kırmızı kadife bir entariyi gelinlik olarak giyer. Pullarla süslenmiş kırmızı duvak örtüldükten sonra üzerinden altın dizileri ve taze çiçekler ile gelinin başı bağlanır. Başının çeşitli yerlerinde mavi boncuklar vardır. Genç kızların, evlendikleri gün hem alınlarına kırkma (kâkül) hem de yanaklarının yan tarafına çeneye kadar saçlarından *zülüf kesilir*. Saç örgüsü çift sayı olarak örülür. Bu saç biçimi kadının, evli olduğunun bir göstergesidir. Göçebelerde gelin, yirmi yıl önce baba evinden oğlan evine at üzerinde getirilirdi. Şimdi ise otomobil ile getirilmektedir. Yirmi yıl önce develer ile taşınan çeyizler de traktörle taşınmaktadır. Gelin, düğünden sonra en az kırk gün gelinliği ile dolaşmak zorundadır ¹³⁵.

Türkmenler de göçebeler gibi, kendi gelin giyimlerini giyiyor, henüz beyaz gelinlik giymiyorlar. Türkmenler, evleneceği gün gelinin başına *kepez* örterler. Bu bir tür duvaktır. Resim59’ da Çanakkale-Ayvacık Uzunalan köyünden bir gelinin başında kepez ve üstünde duvak örtülmüş olduğu görülür. Bu bölgede Alevi mezhebinden

¹³⁴ Tansuğ, **Anadolu Giyim Kültürü**, Katalogta sayfa numarası belirtilmemiştir.

¹³⁵ Atlıhan, Halk Kültürü Öğelerinde Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Alan Araştırması, s. 66-73.

olanlara *Türkmen* denmektedir¹³⁶. Resim 56’ da Sivas Türkmenlerinden başında kepez olan bir gelin görülmektedir.

Anadolu’da yaşamış toplumların giyim ve baş bağlamalarının günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Helen ve Roma kültürlerinde görülen yapraklı başların benzeri Resim 60’ daki Karaburun gelininde görülmektedir. Sabiha Tansuğ’un belirttiğine göre; Gelinin başı, mum çiçeğiyle süslemiştir. Takke üzerine, defneler konur, içi pamuklu kapitone takkenin iki tarafında bağcıklar vardır, bunlara *başlık ipi* denir. Bağcıklar, gelinin çenesi altından bağlanır. Alına, siyah üzerine iki sıra altın dizilir sonra yanlara dirsekli kırma tel işli krepler sarılır. Bağcıkları, gerdekte damat çözer. Düğün evinin bacası bile, gelinin çalısıyla süslenir. Gelinin kaşları ve yüzü süslenir. Süpürgeден koparılan bir telle ya da çöp ile yüzü yazılır. Kuru karanfiller ateşe tutulup yakılır, yanık karanfiller taş ile ezilir yağları çıkarılır. Bu yağla kaşların ortası boyanıp birleştirilir. Bu süslemeye *dumanlı kaş* denir¹³⁷.

Zaman içinde Anadolu’daki gelin başlarında küçük değişimler olduğu görülmektedir. Eski baş bağlama elemanları devam etse de yeni süsleme elemanları devreye girmektedir. Bu yeni elemanları köy, kasaba ve şehirlerde de farklılık gösterir. Resim 61’ de gelin başından yanlara sarkan beyaz parlak teller görülmektedir. 20. yüzyılda bu teller *gelin teli* moda olarak uzun süre gelin başlarında yer almıştır. Genç kızlar *muratlarına ermek* için, bir parça gelin telini İstanbul Sarıyer’deki yatır Telli Baba’nın sandukası üzerinden alırlar. Gelin olunca da kendi tellerinden sanduka üzerine bırakırlar¹³⁸.

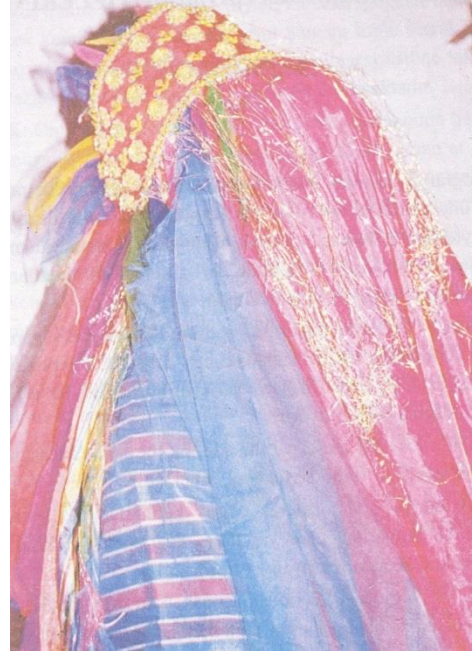
¹³⁶ Atlıhan, Halk Kültürü Öğelerinde Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Alan Araştırması, s. 66-73.

¹³⁷ Tansuğ, İzmir Karaburun Yöresinde Gelenekse Gelin Başlığı, s.413-431.

¹³⁸ Anonim.

Resim 58: Sivas Gelini¹³⁹

Resim 59: Kepezli Türkmen Gelini¹⁴⁰

Resim 60: İzmir-Karaburun¹⁴¹

Resim 61: Kütahya¹⁴²

¹³⁹ Tansuğ, Anadolu Giyim Kültürü, Katalogta sayfa numarası belirtilmemiştir.

¹⁴⁰ Atlıhan, Halk Kültürü Öğelerinde Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Alan Araştırması, s. 66-73.

¹⁴¹ Tansuğ, Anadolu Giyim Kültürü, Katalogta sayfa numarası belirtilmemiştir.

¹⁴² Tansuğ, Anadolu Giyim Kültürü, Katalogta sayfa numarası belirtilmemiştir.

Sadece yurdumuzda değil, Anadolu dışındaki ülkelerde de gelinlerin kendine özgü geleneksel giysi ve baş bağlamaları vardır. Gelin başlarının en önemli ortak noktası altın, gümüş, inci gibi değerli takıların olmasıdır (Resim 62).

Resim 62: Makedonya'da Bir Gelin¹⁴³

Gelinin başında, aksesuarların yanında saç biçimleri de çok önemli bir yer tutar. Başın bağlama biçiminden bir kadının evli olup olmadığı anlaşılır. Örneğin, kâkül, zülûf kesmek, saç örmek, örgü sayıları, gelin başının yapımında sembolik anlamlar taşır. Genç kızların alınlarında kırkma yoktur ve saç örgüleri tek sayıdır. Evlendikleri gün, gelin başı yapılırken, alınlarına kırkma (Kâkül), yanakların yan tarafına çene kadar zülûf kesilir hem de saç örgüleri çift sayı olarak örülür (Resim 55, 56)¹⁴⁴. Türk kadınlarının, yüzün iki yanından sarkan saçlarına ayrıca ek saç olarak keçi kılından zülûf taktıklarını Kaşgarlı' dan öğreniyoruz¹⁴⁵.

Saç farklı kültürlerde farklı anlamlara sahiptir. Anadolu'da *tarlanın taşlısı, kızın saçlısı* diye bir deyim vardır. Saçı gür ve uzun olan kızların sağlıklı, doğurgan oldukları düşünülür. Bir türküde *bir omuzdan bir omuza saçları* sözü geçer. Gelinlerin

¹⁴³ Sumberg Bobbie, **Young Bride Old Treasures Macedonian Emroidered Dress**, Museum Of International Folk Art, New York: s.138.

¹⁴⁴ Atıhan, Halk Kültürü Öğelerinde Olan Geleneksel Giyim – Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Alan Araştırması, s. 66-73.

¹⁴⁵ Önder Mehmet, **Selçuklu Devri Kadın Başlıkları**, Türk Etnografya Dergisi, 1973, Sayı XIII, s. 1-7.

saçları tüm sırtını kaplayacak şekilde ince örülerek sıralanır. Saçı az olan gelinlerin örgülerine ek olarak başının arkasından arkaya sarkan iplerden örülmüş örgüler sarkıtılır¹⁴⁶.

4.1.5. Ölüm

Ölüm olgusu, öz olarak doğal, kavram ve üzerinde yapılan uygulamalar nedeniyle de kültürelidir. Doğaldır, zira her canlı varlık, dünyaya geldikten sonra kendi ölümünü içinde taşımaktadır. Bir toplumda ölmek, ruhun dünyasını değiştirmesi iken, diğerinde ölenin cezalandırılması ya da ödüllenenmesidir. Törenlerin biçim olarak birbirinden az ya da çok ayrı olmasına karşın temeldeki görev, olayla ortaya çıkan büyük değişime yükünün hısımlar ve komşularınca paylaşılarak kolay geçirilmesidir. Ölüm, kültürden kültüre farklı yorumlanmakta ve ölümle ilgili uygulamalar farklı olmaktadır¹⁴⁷. Örneğin; Türkmenler için ölüm, hem yastır hem şenlik olarak görülür. Ölümün üzüntüsünü bir bayram havasına dönüştürürler. Ölüm acısını, korkusunu sılaya yani toprak anaya kavuşma fikrine dönüştürürler. Mezarlar, önemli günlerde bayram havası içinde ziyaret edilir, sazlar çalınır, semahlar dönülür¹⁴⁸. Anadolu’ da bazı evliyalara, yatırlar, türbeler, ağaçlar, yüksek dağlar, tepeler, ata mezarları, sular kutsal sayılır. Önemli günlerde, buralar ziyaret edilir.

4.1.6. Mezar Ziyaretleri

Türkmenler, ölen kişinin ölümünün 3. 7. ve 40. günlerinde ve senesi dolduğunda, hayır yemeği ve duası yaparlar. Ayrıca bahar, şeker, kurban bayramlarında mezarlar ziyaret edilir. Mezar ziyaretlerinde kadınlar, genç kızlar ve kız çocukları allı pullu geleneksel giysilerini giyerler (Resim 65). Ölen kişinin hayrı için, kurban kesilir,

¹⁴⁶ Atlıhan, Sözlü görüşme, Aralık 2015.

¹⁴⁷ Bakman, s. 129-134.

¹⁴⁸ Tansuğ, Sabiha, **Bir Anadolu Geleneği: Türkmenlerde Ölüm Töreni**, Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 6, Şubat 1992, s.52-61.

O gün herkes mezarlıkta yer içer, mezarların üzerlerine kahve, ayran ölmüşlerin ruhu için dökülür. Ruhlar için meyveler, kuru yemişler, şekerler, lokumlar dağıtılır. Yenen yenilir, kalanlar eve götürülmek üzere torbalara konulur. Evlere götürdükleri yiyecekleri, bereketli bir yıl geçmesi için evlerin duvarlarına asılıyor. Mezarların üzerine de yiyeceklerden bırakılır. Bazı köylerde mezarların başlarında veya ayakucundaki oymalı tahtalara ebemkuşağı renginde yel bayrakları asılır. Taze mezarların başına ip gerilir, boydan boya, renkli yel bayrakları bağlanır. Mezarlar çiçekler, yapraklar, ağaç dalları, yel bayrakları ile donatılır. Genç yaşta muradına ermeden ölmüş kişilerin başuçlarındaki hece tahtalarına, gelin damat başlıkları bağlanır (Resim 63, 64). Mezarlığın baş tarafındaki bir meydanda, bahar bayramında, genç kızlar ve delikanlılar semaha dururlar. O yıl evlenecekler olanlar orada karar verir¹⁴⁹.

Türkmen kadınları, kutsal saydıkları gelinlikleriyle gömülürler. Erkekler ise ak damatlık iç çamaşırlarıyla gömülürler. Köyde bir delikanlı ölürse, köyün genç kızları, ellerinde bayraklarla, cenazenin önünde yürürler. Definden sonra, ölen delikanlıyı seven bir kız varsa, o elindeki bayrağı mezarın başucuna diker, bu hareketiyle onu sevdiğini belli eder. Ve mezarın başında Yunus şiirleri okunur.

[‘*Ne acep olur şu âdem oğlanı, öleceğin hiç gönlüne gele mi. Azrail kanadım vurup, canına alacağın hiç gönlüne gele mi. Azrail alır bilcümle canları, toprağa düşürür nazik tenleri. Geydirirler sana yensiz donları, giyeceğin hiç gönlüne gele mi*’]

¹⁴⁹ Tansuğ, Bir Anadolu Geleneği: Türkmenlerde Ölüm Töreni, s. 57-58.

Resim 63: Türkmen Gelin Mezarı¹⁵⁰

Resim 64: Türkmenlerde Gelin Mezarı¹⁵¹

Resim 65: Mezarlık Ziyaretinde Kadınlar¹⁵²

¹⁵⁰ Tansuğ, Bir Anadolu Geleneği: Türkmenlerde Ölüm Töreni, s. 57.

¹⁵¹ Tansuğ, Bir Anadolu Geleneği: Türkmenlerde Ölüm Töreni, s. 60.

¹⁵² Tansuğ, Bir Anadolu Geleneği: Türkmenlerde Ölüm Töreni, s. 58.

5. SONUÇ

Giyim kuşam tarihi incelendiğinde, insanların örtünmeye sadece soğuktan korunma amaçlı değil, törensel ve inanca dayalı olarak da ihtiyaç duyduklarını görmekteyiz. İnsanları giyinmeye veya örtünmeye iten üç önemli neden olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan biri biyolojik, diğeri inançlara dayalı, üçüncüsü ise beğenilme ve farklı olma isteğidir. Yapılan araştırmalar sonucunda, insanların vücutlarını ilk kez paleolitik dönemde örtüklerini ve o dönemden itibaren günümüze kadar süslenmeye hayatlarının her döneminde ihtiyaç duyduklarını görmekteyiz. Bunların da ortaya koyma ortamı törenlerdir. Doğumdan ölüme kadar hayatın her anında, insanoğlu törenler yapmıştır. Törenlerde giyilen giysiler, takılan takılar, o yörenin gelenek göreneklerine ve inançlara dayalı olarak biçimlenmekte ve yer almaktadır.

İklim olarak vücutlarını soğuktan korumak gereği duymayan toplumlarda giysi giyilmemiş olduğu halde vücudun çeşitli yerlerine ve organlarına büyük ve gösterişli takılar takıldığı görülmektedir. Takıların ham maddesinin değeri onu takanın sosyal konumunu ve maddi gücünü gösterir. Onları takan kişi kendisini üstün gösterir. Diğer taraftan bazı isteklerin yerine gelmesine yardım edeceği düşünülen nazar boncuğu ve benzeri takılar da vardır. Nazara karşı olan takıların ham maddelerinin de farklı güçleri olduğuna inanılır. Takıların bazıları kendi başına takılabileceği gibi, giysi ve aksesuarlara (Başlık, kemer, kuşak, başörtüsü, ayakkabı, çanta gibi) iliştilir ya da dikilir.

Günümüz törenlerinde yer alan takılar biçim, renk, malzeme ve boyut olarak biraz değişikliğe uğramıştır. Çünkü geleneksel giysilerin birçoğu giyilmediği için başlıklar ve diğer giyim parçaları da giyilmez olmuş. Geleneksel takıların çeşitleri azalmıştır. Günümüzde giyim kuşam modası uluslararası trendlere bağlı olarak belirlenmektedir. Giyim – kuşam hala insanoğlunun en önemli ihtiyacıdır. Güzel sanatların tasarım ve sanat eğitiminde Moda Tasarım Bölümlerinin açılmasında artış görülmektedir. Uluslararası trendlerin yanında kendi giyim – kuşam kültürümüzden esinlenerek tasarlanan giyim kuşam ve takıların dünya çapında tanınması, uluslararası arenada yer alması en büyük dileğimizdir.

SÖZLÜK

ALINLIK: Baş süslemelerinde kadınların, alınlarına taktıkları çeşitli metal, boncuk ve taşlar ile süslü, zincir şeklinde takılardır.

ANTROPOMORFİK: İnsan niteliklerinin başka bir varlığa atfedilmesidir.

AMULET: Muska, nazarlık

BİNDALLI: İpek ya da kadife kumaşların üzerleri kılaptan ile *marashişi* ya da *dival* denilen teknikle yaprak ve dal desenleri işlenmiş kumaştır.

ÇEKİ: Katlanarak bant şekline getirilip başa bağlanan başörtüsü.

ÇILKAK: Bir çeşit deniz kabuğu.

DİVAL: Kadife üzerine sırma ya da kılaptan ile sarma tekniği kabartma olarak yapılan işleme.

DUVAK: Gelinin başına takılıp yüzünü örten tül den ya da kırmızı telli süslü örtü.

GÖĞÜSLÜK: Göğüs hizasında giysilere takılan takılar.

KILAPTAN: Gümüş ve altın yaldızlı sırma katılarak eğrilmiş iplik.

NAZARLIK: Nazar değmemesi için giysiye ya da bedene takılan boncuk ve benzeri takılar.

TEPELİK: Fesin üzerine ya da doğrudan saç üzerine oturtularak kullanılan pafta.

TOKA: Saça takılan aksesuar.

TOMAKA:

YANAK DÖVEN: Fesin yanlarından yanaklara sarkıtılarak kullanılan, üçgen ve sembolik şekillerde zincir, boncuk ve penezlerle süslü takılardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ATAK, Deniz ve Diğerler, **Boncuk: Güç ve Güzellik**. 1. Basım, İstanbul: Hasvak Kadir Has Vakfı, Rezan Has Müzesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı - İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 2007.

ARAZ, Neziha, **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz**. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

BALAMAN, Ali Rıza, **Gelenekler Töre ve Törenler**. Betim Yayınları, İzmir, 1983.

SUMBERG, Bobbie, **Young Brides Old Treasures:Macedonian Embroidered Dres**. Museum Of International Folk Art, New York.

KIRZIOĞU, GÖRGÜNAY, Neriman, **Altaylar' dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar**. Kültür Bakanlığı, Ankara: 2001.

KOÇU, Reşat Ekrem, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**.

TEZCAN, Hülya, **Tılsımlı Gömlekler**. Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Timaş Yayınları, İstanbul: 2011.

THER, Ulla, **Türk İşlemeleri**. Yeni Çığır Kitapevi, Münih: 1993.

TÜRKOĞLU, Sabahattin, **Tarih Boyunca Anadolu' da Giyim Kuşam**. İstanbul: 2002.

Bildiri Kitapları

ATLIHAN, Şerife, “Halk Kültürü Öğelerinden Olan Geleneksel Giyim Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Araştırma”, **V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1997, s. 66-73.

ATLIHAN, Şerife, “The Beads on the Woven Girdles of Anatolia”, **International Bead-Beadworks Conference**, Rezan Has Museum, İstanbul: 2007.

CİNGİ Can, “The Nature and Art of Turkish Evi Ileye Beads”, **International Bead-Beadworks Conference**, Rezan Has Museum, İstanbul: 2007.

DUBLIN Lois Sherr, “The Good, The Bad and The Evil Eye Bead”, **Bead-Beadworks Conference**, Rezan Has Museum, İstanbul: 2007.

FARNAHAM, Thomas and Daniel SHAFFER, **Oriental Carpet Textile Studies VII**, 2011.

PINNER, Robert and Walter B. Denny, **Oriental Carpet Textile Studies III Part 1, Halı O.C.T.S. / Halı Publications**, London: 1987.

ÖZBAĞI, Tevhide ve Gül KURT, “ Needle Beadworks in Konya Seydişehir”, **International Bead-Beadworks Conference**, Rezan Has Museum, İstanbul,: 2007.

Sürekli Yayınlar

- ALTINIŞIK, Necip, “Bergama’ da Türkmen Gelini Giyimi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, sayı. XVII, Ankara / 1982, s. 135 – 143.
- ALKAŞI, Ayten, “Anadolu Takıları”, **Mozaik Dergisi**, sayı: 1, s. 46 – 49.
- ARASLI, Azer, “Kutsallaştırılmış Saç”, **Kültür ve Gelenek Dergisi**, 21 Mart 2008.
- KAYA, Perihan ve Adnan Demir, “Kahramanmaraş Elbistan Yöresi Düğün Adetleri”, **Folklor Halkbilim Dergisi**, Sayı: 69, Cilt: 7, 2010, s. 12 – 21.
- KIRZIOĞLU GÖRGÜNAY, Neriman, “Isparta – Şerkikağaç Geleneksel Kadın Giysileri”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı. 22, Haziran, 1994, s. 9 – 11.
- KÜRÇÜOĞLU, A. Cihat ve Mehmet Oymak, “Şanlı Urfa Yöresi Kadın Takıları”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 12, Aralık / 1991, s. 52 – 56.
- ONUK, Taciser - H. Feriha AKPINARLI, “Karakeçili Türkmen Kıyafetleri”, **Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı Dergisi**, Yıl: 15, Sayı. 54, s. 4 – 9.
- ORAL, M. Zeki, “Selçukilerde Giyim Eşyası”, **Türk Etnografya Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1963, Sayı. V, s. 14 -20.
- ÖĞEL, Bahaeddin, “Türklerde Giyecek ve Süsleme”, **Türk Kültürüne Giriş Cilt V**, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 73-94.
- ÖNDER, Mehmet, “Selçuklu Devri Kadın Başlıkları”, **Türk Etnografya Dergisi**, Milli Eğitim Basımevi, Sayı: XIII, İstanbul: 1973, s. 1 – 7.
- ÖNDER, Mehmet, “Konya’ da Kadın Giyimi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1962, Sayı: IV, s. 29 – 61.
- ÖZBAĞI, Tevhide, “Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı. 20, 1993, s. 50 – 53.
- ÖZGÜNDÜZ, Sadedet, “Dinar Çöl Ovası Kadın Giyimi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991, s. 121 – 136.
- TANSUĞ, Sabiha, “Geleneksel Köylü Takıları ve Başlıkları”, **Türkiyemiz Dergisi**, Sayı. 48, Şubat / 1986, s. 12 – 17.
- TANSUĞ, Sabiha, “Anadolu Kadınının Güç ve İtibar Sembolü: Altın Gelin Başlıkları”, **Art Decor Dergisi**, Sayı. 4 – 5 / Tem – Ağst, 1993, s.104 – 107.

- TANSUĞ, Sabiha, “Altın Başlıkların Dili”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 12, Aralık / 1991, s. 71 – 76.
- TANSUĞ, Sabiha, “Anadolu Yaşamında ve Giyiminde Şamaz İzleri, Giyim Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Araştırma”, **V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1997, s. 423 -430.
- TANSUĞ, Sabiha, “Bir Anadolu Geleneği: Türkmenler’ de Ölüm Töreni”, **Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı: 66, Şubat / 1992, s. 52 – 61.
- TANSUĞ, Sabiha, “İzmir Karaburun Yöresinde Gelenekse Gelin Başlığı”, **Türk Folkloru Belleten**, 1986/2, s.413-431.
- TÜRKER, Kemal, “Tokat Yöresel Giysilerinden Biri ve Bir Köy Düğünü”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı. 34, 1997, s. 27 – 30.
- ÜNAL, İsmail, “Türk İşlemeleri”, **Türk Etnografya Dergisi**, Maarif Basımevi, Ankara: 1956, Sayı: 1, s. 83 – 85.